

Szepeszet azaz aesthetica elemezö módszer szerint : uj valtozatlan lenyomat

Autor: Purgstaller, Kalazancz Jozsef

Verlag: Franklin-Tars

Ort: Budapest

Jahr: 1875

Zitierlink: <https://data.onb.ac.at/rep/106B719C>

Signatur: 50249-B

ID: 106B719C

Digitalisiert mit Google

Umfang: Seiten 1 bis 88 (Komplettes Werk)

PDF erstellt am 29.10.2026 13:59

Nutzungsbedingungen: <https://www.onb.ac.at/nutzung>

Rechtehinweis: <https://rightsstatements.org/vocab/NoC-NC/1.0/>

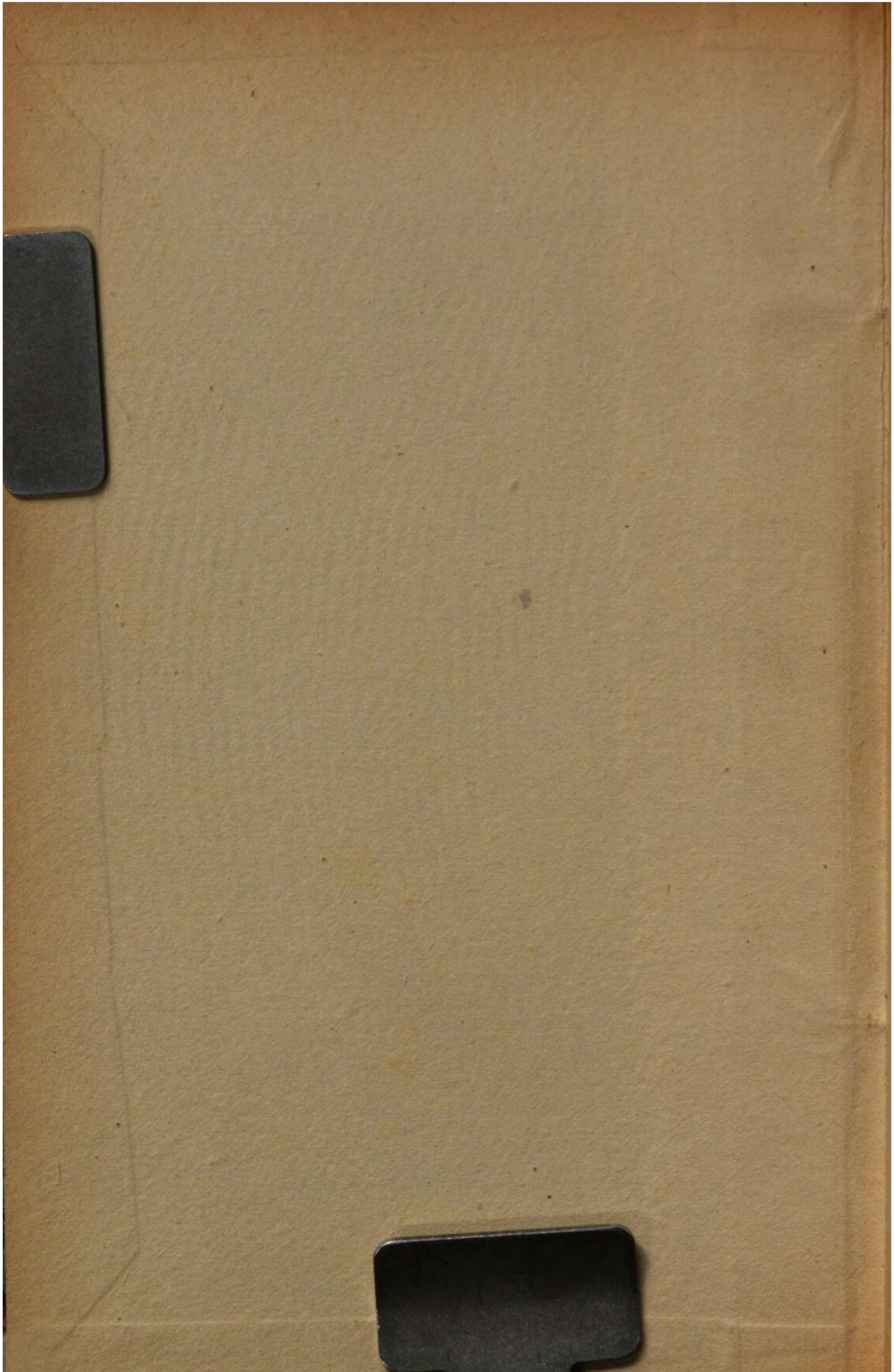
Hinweis: Der Volltext wurde maschinell generiert und könnte aufgrund von OCR-Erkennungsfehlern Ungenauigkeiten oder fehlerhafte Zeichen enthalten.

La. 79. F. 113.

KAIS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK

50.249-B

Neu-

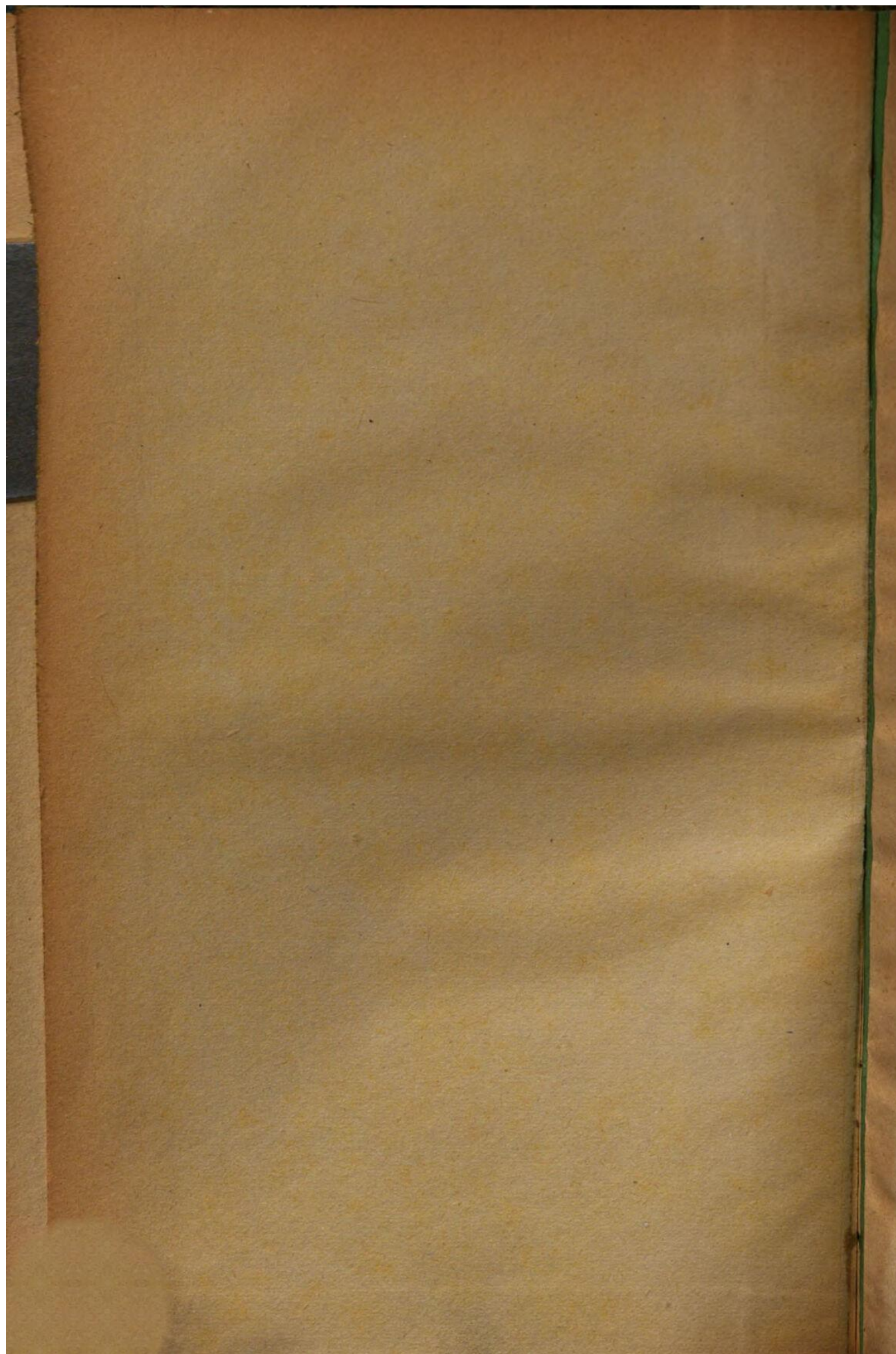

50249-B.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z226541600

SZÉPÉSZET,

AZAZ

AESTHETICA

ELEMEZŐ MÓDSZER SZERINT.

IRTA

PURGSTALLER KAL. JÓZSEF,

KEGYESRENDI PAP, HITUDOMÁNYI ÉS BÖLCSESZETI TUDOR, A MAGYAR TUDÓS
TÁRSASÁG TAGJA, I. FERENCZ JÓZSEF JELES REND VITÉZE.

ÚJ VÁLTOZATLAN LENYOMAT.

BUDAPEST, 1875.

FRANKLIN TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

TALJUS

Budapest, 1875. Nyomatott a m. kir. egyetemi könyvnyomdában.

ELSŐ RÉSZ.

A szépnek különféle alakjai.

1. Szép tárgyak.

A köztapasztalás arról értesít, hogy szép tárgyak, termékek és művek (Kunststücke) vannak, melyek a szemlélő embernek képzelmet (phantasia) élesztik és kedélyét (Gemüth) gyönyörködtetik. Bizony a csillagos ég, a holdtól világított vidék, a hasadó hajnal pirja, a virágos mező, csörgedező patak, a fülemile bús panasza, az összhangzó zene, a bájló madonnaképek minden fogékony keblet gyönyörrel töltnek meg.

E tárgyak a szépet különféle alakban szemléltetik, mire nézve a szépnek többféle nemei jelenkeznek.

2. Kellemes.

Kellemes (anmuthig) a tárgy, ha gyöngéd alakja és vidor ereje által a képzelmet élénkíti és a kedélyt csöndesen földeríti. Ily kellemes a csöndes tavaszi est, a távol vagy halk zene, a szeliden csörgedező patak.

A kellem (Anmuth) tulajdonkép a gyöngéd alakra vonatkozik, azonban mivel a kellemes tárgy az életerőre is jótékonyan hat, annak anyaga is közremunkál a gyönyörködtetésben; ennél fogva a kellem az érzéki kéjhez közelit.

Nem minden szép tárgy kellemes is; mert lehet nagy-szerű és fönséges, tehát szép, minden gyöngéd alak nélkül: szépek például az égig felnyúló havasok, de nem kellemesek.

E nemét a szépségnek a művészet is ábrázolja : a zenészet a szelid hangok, a főtészet a vidor szinezet által, a mint az Correggio képein látható. — Berzsenyi költeménye „a tavasz“ a kellem jellemével bir.

3. *Kecses és bájoló.*

A kecses (reizend) a kellemestől az által különbözik, hogy a kellem az élettelenekre és oktalan állatokra is illik, a kecs ellenben az embernek tulajdona; amaz úgy az életerőre mint a kedélyre, ez kiváltkép a kedélyre hat.

Kecsnek (Reiz) nevezzük az embernek, jelesen a nőnek gyöngéd és kerekded arczvonásait s tagjait, úgy szinte ama kedves mozdulatát, állását, hangját, pillantását, mely a szemlélőt, ha nem is szeretetre, legalább evvel rokon érzelmre indítja azon személy iránt.

Nem mind kecses, a mi szép : a szépség az erős, izmos és feszes idomokkal is megfér, példa erre Hercules; de a kecs azon emberi alakot ékesíti, melyet gyöngédség és ártatlanság bélyegez, s nem egyedül az érzéket ingerli, mi a képesnek (volupe, lustreizend) tulajdona, hanem szellemi életet nyújt.

Ha a kecshez szelidség és nyájasság járul, mi által tiszta szeretetre gerjeszt, szépiészeti kegynek (Grazie, Charis) nevezetik : ezt a régiek a kegyistennőkben személyesítették, kik Venus kíséretét teszik, sőt Venus a Gratiák övével van fölruházva. A keresztények a szépnek ezen alakja által a legnagyobb női tökélyt, az égi szüzességet fejezik ki, valamint Raphaelnek a szent szüzet jellemző madonnáiból fénylik ki.

A kellemes és kecsesnek legnagyobb foka a bájoló (zauberisch), mely oly erővel hat kedélyünkre, hogy — nézésében mintegy elmerülve — az alakhoz vonzatunk és általa elragadtatunk. Ama báj, mely a medicei Venus körül leng, nem pusztán a tökélyes természetben, de főleg ama szüz szeméremben áll, melyet a tenger habjaiból emelkedő istennő láttat.

A szépnek előadott nemeit kedvelték : Petrarca, Tasso, Göthe költészek; Apelles, Raphael, Correggio főtészek; Praxiteles szobrász; Mozart zenész a „gratioso“ czimű zene-nembén.

Bájoló képeket vázolt Jósika Miklós regényeiben : külö-

nösen kitüntette Coelestát az utolsó Bátoriban és Violetát Zrinyi a költőben.

4. *Kicsided.*

Kicsided (niedlich) a tárgy, ha kicsiny és mind a mellett szép alakban jelenkezik: ilyen a kolibri, miniatúr-rajz; van kicsided virág, kéz, láb, dal, rege. Ilynemű alakot egynemű, de nagyobb tárggyal hasonlítunk össze, és örülünk, hogy kicsinysége mellett az egész czélszerű alaku.

A kicsided tárgynak bensőkép szépnek kell lennie, mert ha a szépség hiányzik benne, nem tetszik, ámbár a nagyot kicsinyben adja elő. A nagyszerű kisebbitése által becséből vesz, például Apollo a kicsi Amor termetében.

A kicsided elfajulása a gyermekes, aprólékos: e hibába esik a művész, ha nem tekint az alak czélszerűségére; például a „Mi atyánk“ dióhéjba résve.

Anacreonnak szép ama dala, melyben szeretőjének tükre ohajt lenni, hogy így szeme előtt szüntelen állhasson. — Mozart kicsided alaku énekeket szerkesztett.

5. *Diszes.*

Ha a szépség a tárgynak mellékes tulajdonságaira vonatkozik, disznek (Zierde) neveztetik: így diszesíti az érdemjel a dicső honfit, a képleges szavak a szónoki beszédet, a velin papir és selyem boríték a könyvet.

Ezen értelmezésből kiviláglik, hogy a szépnek lényegét nem helyezzük a diszben, mely csak mellékes dolog, és el is maradhat, a nélkül, hogy a lényegileg szép tárgy e dísz hiánya miatt csorbát szenvedne; ennek okáért, ha a tárgy már magában véve kitűnő szépséget fejez ki, diszre nem szorul. A főstészek és szobrászok a szép emberi testet meztelenségében tüntetik ki. — Angelo Mihálynak az utolsó ítéletet ábrázoló főstményében meztelen emberek voltak láthatók; ezeket IV. Pál meghagyására Volterra Dániel finom öltözetbe burkolta, — e tette miatt Volterrát nadrágositónak gunyolta Salvator Rosa művész.

A helytelen és szerfölötti disz nem tetszik. Czikornyássá aljasul a mű, ha készítője a jelentéktelen vonásokat is gond-

teljes munkával emeli ki, vagy ha az értéktelen részekre ékesiséget pazarol, mely szépítési törekvés inkább szorgalomra és ügyességre, mintsem művészi szellemre mutat. Ilynemű czikornyát zenészetben a mesterkélt hanglejtés és túlszigázott trillák, tánczban a testficzamító ugrások árulnak el. A mesterkéltség és czikornya főleg akkor szokott lábra kapni, midőn a művészet dicső polczáról lelépni indul : ezen elfajulásnak tanui az iszonyu parókák, abroncs-szoknyák és egyéb ilyféle divatezickek.

A disztől némelyek az ékességet (*elegantia*) vagy csinos-ságot az által különböztetik, hogy ékesítésben a művész azon részeket is különös szorgalommal dolgozza ki, melyek szükségesek ugyan, de nem oly jelentékenyek, mint más lényeges részek, minők emberben a kéz, láb, haj, köröm. fákbán a levelek.

A szépítésben arra kell ügyelni, hogy a mellékes disz a mű lényegének és jellemének megfeleljen, mert nem minden disz alkalmazható minden tárgyra : más diszitményeket követel például a színház, másokat a szentegyház.

6. Nagyszerű.

Nagyszerű (*magnificum, grossartig*) a tárgy, ha a hasonnemű tárgyak közönséges mértékét jóval fölülmulja, például az óriás. A nagyszerű mindenkor viszonylagos (relativ) : például Tátra hegye a halmokhoz képest nagyszerű, a himalajai bérczekhez mérve jelentékenységből sokat vesz.

A nagyszerű tárgynak szemlélésekor a képzelem élénk játékba jő, minélfogva azt majd vázolja, majd más hasonnemű dolgokhoz méri, és ez által a kedélyt gyönyörködtetni. A fogékony kebel önkénytelenül emelkedik, midőn roppant nagyságu havas vagy a terjedelmes tenger áll az embernek szemei előtt.

A nagyszerű kétféle : terjedékeny és erőnyi (*mathematisch und dynamisch*).

A terjedékeny nagyszerű szerfölötti területe és részeinek száma által tűnik ki más tárgyak fölött. A tenger, földünk, a nap távolsága, az ég számtalan csillagaival jeles példányai a terjedékeny nagyszerűségnek.

Az erőnyi nagyszerűt rendkívüli ereje és hatása jellem-

zi. Minthogy az erő kétféle, anyagi és szellemi : az erőnyi nagyszerű is két ágra szakad. Az anyagilag erőnyit a tengeri szélvész, a tűzhányó hegy, a földrengés érezteti. Szellemi nagyságot a rendkívüli elmetehetségek, roppant észszülemények, világhódító tervek, kitűnő lelki bátorság, rendületlenül szilárd akarat nyilatkoztatnak. Nagyszerű lelket tanusított Attilius Regulus mind a tanácshoz tartott beszédében, mind ama viseletében, miszerint nejétől és barátitól nyugodt kedéllyel bucsut vevén, adott szavához hív, öldöklő ellenségeihez rendithetlen lélekkel visszatért. Nagy lelki erőt fejezett ki a keresztény népség, midőn a szent föld visszafoglalására az első kereszties háboru kihirdetésekör kimondá : „Ez az Isten akarata.“

A nagyszerűnek egyik neme az ugynevezett „colossale“, az óriási, roppant magasságu : ily óriási építmények az aegyptusi loborok (pyramides), és ama kolosz, melyet Chares Lysippus a híres Lysippus szobrásznak tanítványa, a rhodusi kikötőhelyen hetven rőfnyi magasságra épített.

A nagyszerűnek eszméjét félreismerik azon művészek, kik e nemű műveket apróbb diszitményekkel czifrázzák főlőleg, mi által az egésznek hatása gyöngül. Állításunkat az említett loborok igazolják, melyeken a számos hieroglyphi alakok kedvetlenül hatnak, és a lépcsők sorai a közel állónak figyelmét az egésztől elvonják. Szent Péter temploma Rómában, ama épület, melylyel sem az ó, sem az új kornak templomai nagyságra nézve nem mérközhetnek, diszitményei miatt nem tesz roppantságának megfelelő benyomást a közel álló nézőre.

A szellemi nagyszerűt nem erkölcsi értéke, hanem ama rendkívüli ereje, mit nyilatkoztat, alapítja. Milton elvesztett paradicsomában így szól a sátán : „Üdvözlégy te rémlak, alvilág, pokol ! Fogadd új lakósodat, ki oly kedélyt hoz, melyet sem hely, sem idő nem változtathat.“

7. Főnséges.

Főnséges (sublime, erhaben) a tárgy, ha oly nagyszerű, hogy a mérhetetlent, a végtelent idézi lelkünk elé.

Lelkünket a főnséges tárgynak szemlélése rendkívül megindítja, és vegyes érzelmet, tudniillik majd kedvetlent,

majd kedvest ébreszt. Minthogy ily tárgy fogalmainkat a mértékről mind fölülmulja, ez erőtlenségünket érezteti velünk és véges természetünkre emlékeztet, miből a kedvetlen érzelem támad; de mivel épen e tárgy egyszersmind valami végtelent sejtített velünk. minélfogva a szellemi természet felsőbbségét juttatja eszünkbe, erre nézve a fönséges magasztos örökre dagaszt és a szellemi természet iránt mély tiszteletet éleszt kedélyünkben.

A fönséges nemkülönben mint a nagyszerű: terjedékeny és erőnyi. A terjedékeny fönség azon nagyság és kiterjedés, melyet egészben véve nem lehet szemlélni és semmi mértékkel meghatározni: ilyen a mérhetetlen ég, a végtelen öröklét. Az erőnyi fönség hatásával minden egyéb erőt fölülmul: ilyen a szent írásban az Istennek ama szava, mely mennyet és földet teremt. Így állították elő a régiek Jupitert, ki egy szempillantással mindent megrendített. „Reges in ipsos imperium est Jovis, cuncta supercilio moventis.“ *Hor. Oda III. 1.* — „Totum nutu tremefecit Olympum.“ *Virg. Aen. X.*

A szellemi fönség mint értelmi és erkölcsi jelenkezik. Értelmi fönségre a világ alkotása, a természet rende mutat, mely az embernek elméjét Istenhez mint bölcs alkotóhoz emeli. Ugyanazt nyilvánítja az emberi nemnek története, mely az isteni bölcseségnek titkos terveit leleplezi.

Erkölcsi fönséget annak tulajdonítunk, ki az emberi erényt a lehető legnagyobb fényben tünteti ki, mi által rendeltetésünk elérhetéséről értesít minket. Ily erőnek nyilvánítására küzdés kell, Senecának ama mondása szerint: „Nincs látvány, mire az istenek nagyobb kedvteléssel pillantanának, mint a férfiú, ki a vésszel küzd.“ E küzdés vagy belső, melyet az ember magával, tudniillik érzéki vágyaival visz végbe, vagy külső, ugymint vivás a végzettel, a földi bajokkal. Tisztelettel hódolunk ama hősnek, kinek szellemi ereje érzékiséggeli vivásban tulnyomólag tűnik ki. Szinte nagy lelki erőt fejt ki a küzdő a vésteljes sors ellenében. Ily mutatványt adott üdvözítőnk az olajfák hegyén és a keresztfán.

Minél fönségesebb a tárgy, annál kevésbé szorul szépitésre, sőt az egyszerű kifejezés hatását emeli. Így Klopstock Messiasról: „Meghajtá fejét és meghala.“ — Fönséges volt Sais városában Isis temploma homlokán e fölírás: „Én vagyok mind az, a mi volt, van és lesz, és az én fátyolomat

semmi halandó sem lebbentette föl.“ Ide sorolhatók Horatius szavai :

Prudens futuri temporis exitum
Calliginosa nocte premit Deus.
Ridetque, si mortalis ultra
Fas trepidat. (*Oda III. 29.*)

A fönségesnek szintugy mint a nagyszerűnek előadásában a művészek két ellenkező tulságba szoktak esni: az egyik az álnagyszerű és álfönséges, a másik az aljas és pórias. Az álnagyság csak látszik nagynak, de nem olyan valóban. A törpe az óriásnak köpenyében is törpe marad. Ily nagyításnak kedvelői a kelet népei: így Muhammed azt beszéli, hogy égi utazásában a hold szarvát öltönye ujjába dugta. — Aljas az előadás, ha a nagyszerű és fönséges tárgyat pórias alakba öltöztetjük. Ily hibát követett el Brockes hamburgi költő, ki nagyszerű munkájában (*Irdisches Vergnügen in Gott*) a planetákat borsókhoz hasonlította.

A fönségest helyesen tárgyalja a költész, a szónok; ezen eszmének ábrázolása nagyobb munkába kerül a föstész és szobrásznak; az építész a nagyszerűre szorítkozik.

8. Ünnepesty.

A nagyszerű és fönséggel rokonok: az ünnepesty, fényt, fölséges és nemes.

Az ünnepesty (*feierlich*) komoly elmélkedésre és csöndes érzelmekre indit; jelleme tehát a csend és nyugalom, miként az ünnepeket szoktuk ülni. Ily komoly érzelmet nagy-jelentőségű tárgyak gerjesztenek, minők: a nyilvános isteni tisztelet, az eredménydús események emléke, a nagy-jelentőségű várakozások. Képzeljünk nagyszámú gyülekezetet, mely szent helyen buzgó ájtatosságba van merülve, mily ünnepesty látványt nyujt. Komoly eszméket ébreszt az éjféli óraütés, a lélekharang kongása. — Olykor az ünnepesty csöndet nagyszerű érzéki benyomás előzi meg, főleg midőn az elmékét nagyszerű dolgok várására figyelmezteti: így néha trombita és dobszó, vagy ágyudörgés előzi meg a nagy-jelentőségű ki-hirdetéseket.

Dicső példányai az ünnepélyesnek : Ádám reggeli imája Miltonnál és Jézus esküje Klopstocknál.

9. *Fényes.*

Az ünnepélyeshez a fényes, pompás (prächtig) járul, mely a hatalmat és dicsőséget láttatja, és a tárgynak jelentőségét emeli: ily fényes a fölkelő és leáldozó nap. Az ég boltozata ezer meg ezer ragyogó csillagaival a legfényesb és legünnepélyesb látvány, melyet a természet nyújt.

A fényt a művészet is használhatja és általa nagy hatást eszközölhet. A régiek tudósítása szerint nagy fényt mutatott Mausolus cariai királynak sirboltja. Az olympusi Zeus, Phidias műve, rendkívüli fényt terjesztett maga körül, elefánt csontból, ébenfa, arany és gyémántokból állván. A fény helyesen alkalmazható fejedelmi lakra, diadal-ivekre.

A fényesnek előállításában a művésznek arra kell ügyelnie, nehogy a helytelen fény által a nagyszerűre és fönségesre homályt vessen.

10. *Fölséges.*

Az ünnepélyes és fényesnek egyesüléséből a fölséges (majestätisch) keletkezik, mely tiszteletet és néha imádást követel. Ilyen volt a régieknél a diadalmenet (triumphus), mely a győző hadvezérnek dicsőítésére rendeztetett. Imádásra buzdító Jehovának megjelenése Klopstocknál (Messias).

11. *Nemes.*

A szellemi nagyszerű és fönségesnek egyik ága a nemes (edel), mely azon embernek tulajdona, ki erkölcsi önuralkodást és az emberi méltóságot kitüntető önmeggyőzést nyilvánít, mi által mély tiszteletet gerjeszt maga iránt. A nemes tehát kártékony indulatait és szenvedélyeit az észnek hatalma alá veti, s mindent távoztat magától, a mi az erkölcsi illedelemmel, az emberi méltósággal megütközik. Ily erkölcsi nemességet az nyilatkoztat, ki a bántalmat nagylelkűleg megbocsátja, ki önhasznát az emberiség java alá rendeli. Nemes volt Aristides magaviselete száműzetésekor, ugy szinte a ha-

lálra ítelt Phocionnak azon tette, miszerint fiának szívére köti erősen, hogy apja halálát soha meg ne boszulja. E jellemet dicsően vázolja Jósika Miklós Zrinyi a költőben, kinek bánása Mirza kánnal nemes és méltóságos.

A nemesnek ellenkezője az aljas (niederträchtig), miben alig akadunk az uralkodó ész nyomára, és egyedül érzékiségének hódol az ember. Aljas a boszu, melyet a hatalmas ember tehetetlenül vesz.

A nemeshez az illedelmes (anständig) közelit, mely magát a tiszteletteljes állásban, járás és szólásban, egyáltalában a külső testtartásban fejezi ki. — Az illedelmesnek használatában óvakodni kell a mesterkélttől, mely túlságos feszesség által ismerteti meg magát.

12. Csodálatos.

Minden új és rendkívüli dolog váratlan megjelenése által meglepi a szemlélőt: ha ily tárgy a természetfölöttinek színét viseli, csodálatosnak (wunderlich) neveztetik, minő a délibáb.

Szépészeti tekintetben nem kívántatik, hogy a rendkívüli dolog való csoda legyen: elég, ha váratlan, és a természet rendétől eltérni, látszik, vagyis a csodának színét viseli. Ebből érthetni, hogy a csodálatos az emberek belátásától és ismeretfokától függ; van tehát a csodálatosnak fokozata, miként az embernek ismeretköre nagyobb vagy kisebb.

A csodálatos részint rendkívülisége miatt tetszik, részint látszó természetfölöttisége miatt: az előbbi tulajdonsága által a csodálatos ismeretünk körét terjeszti, az utóbbinál fogva szellemünket az érzéki világ fölé emeli, és valamely természetfölötti lénynek hatalmát sejdítetteti velünk. Ide tartozik minden emberfölötti lényeknek, tündérek, nemtőknek megjelenése.

A csodálatos a fönségessel abban rokon, hogy természetfölötti hatalomra emlékeztet; de attól ujsága által különbözik. E szerint a fönséges szinte csodálatos és álmélkodásra gerjeszt, de csak első megjelenésekor.

A szép művészetek a csodálatosnak eszméjét jó sikerrel használják; nagy szerepet játszik a csodálatos a költészetben, főleg a hősköltemény és regényben: például szolgálnak Virgilius Aeneise, Ossian énekei, Göthe Faust-ja, Schillernek

„Die Jungfrau von Orleans,“ Jósika Miklósnak „Bájvirág“ című regéje.

A képző művészetek (artes plasticae) kevésbé alkalmazsok a csodálatosnak ábrázolására, noha a főstészet e nemben is jeles példányokat mutat: említést érdemel Raphael Constantinus ütközetét vázoló képe.

Az ó és új kornak művészetei egymástól különböznek a csodálatosnak előadásában, valamint e két kornak regéi is, melyeken a csodálatos alapszik, különböző alakot öltöttek. A görögök hitregéi (mythi) mint a földi élethez szító vig képzelemjáték jelenkeznek; az újabb kornak regényei (roman) ellenben komoly szint öltének, és valamely alvilági hatalmat láttatnak.

A regényes (romanticum) a csodálatostól az által különbözik, hogy többféle szépiészeti eszmék egyesüléséből ered, magában foglalván a kellemest, bájolót, nagyszerűt, csodálatost és nemest.

A csodálatosnak előadásában arra ügyeljen a művész, hogy a képzelem műve a valóságtól szerfölött el ne térjen, sőt az eszményi és való világ közt rokonságot és közösülést szemléltessen, mi megtörténik, ha a rendkivüli dolog a természetnek ismert törvényeivel meg nem ütközik. A görög és római hitregének istenei emberi módon gondolkodtak és cselekedtek; Olympus és fejedelmi lak között szembeszökő a rokonság.

Ha a csodálatos képtelenséget foglal magában, agyrémnek (chimaera) neveztetik, minő Muhammednek égi utazása.

13. *Rettentő.*

A csodálatoshoz a rettentő (terribile) járul. Minthogy a rendkivülit nem ismerjük, majd mindenkor rettegést okoz, és pedig annál nagyobb, minél nagyobb erővel és hatalommal lép föl, mert ily esetben a képzelem veszélyeket sejdít, melyekkel az ismeretlen tárgy látszik fenyegetni.

A rettentő magában véve nem tetszik, de ha csodálatossal vagy fönségessel egyesül, szépiészeti hatást eszközöl: ekkép előadható a romboló árviz, rettenetes földrengés, pusztító döghalál.

14. Borzasztó.

A rettentőnek egyik neme a borzalmas (schauerlich) és borzasztó (schauderhaft).

A borzalmas akkor áll elő, midőn a szokatlan dolog oly visszataszító hatást tesz a szemlélőre, hogy a háta borsózik: így borzalmas éjjel temető mellett, pusztában, rengeteg erdőben, vagy sötét és csöndes utczában magányosan bolyongni.

A borzalmastól a borzasztó az által különbözik, hogy az előbbiben a félelem egyedül a képzelésben áll, az utóbbiban pedig a dolog természetében fekszik. Ily borzasztó Shakespeare-nak azon színműi jelenete, midőn Lear király éjjel sötét erdőben és égi háboruban tévelyeg, s végre megtébolyodik. Olyan Jósika Miklósnak „A csehek Magyarországon” című regényében az orosz lány jelenet.

15. Szörnyű.

A borzasztónak legnagyobb foka a szörnyű, másképp iszonyu (ungeheuer, entsetzlich), mely oly álmélatot gerjeszt, hogy majdnem megfoszt eszméletünktől. Ily szörny a gyermekgyilkoló Medea Ovidusnál, Macbeth asszony és a boszorkány jelenet Shakespeare-nél, Milton sátánja, Angelo Mihály az utolsó ítéletet tárgyzó főstményében a pokolbeli Minos.

16. Megillető.

Megillető vagyis megható (rührend) a tárgy, ha élénk érzelmet, örömet vagy bánatot fejez ki, mi által a szemlélőben részvétet, azaz rokon örömet, rokon bánatot éleszt.

A megilletődést (Rührung) meg kell különböztetni ama hatástól, melyet minden szép tárgynak szemlélése eszközöl. Midőn megilletődünk, kedélyünk nincs nyugalomban, hanem mozgásban, és ezen mozgalom az idegen öröm és bánat szemléléséből támad. — A pusztában szenvedés a szemlélőnek kedvetlen; de ha látja, hogy a szenvedő ember baját férfiasan türi, sőt avval küzd, s hogy részvéte a szenvedőnek fájdalmát

enyhíti, akkor magasztos örökre fakad a nézőnek kedélye. Ily megilletődéssel olvassuk Joob életét.

Nem csak a szenvedés, hanem az öröm is gerjeszt megilletődést, minek helye van, midőn látjuk, hogy valaki a félelem és remény közti habozás után, végre a várva várt czélt eléri, vagy őt váratlan szerencse lepi meg. A könyvek, melyek ily esetben szemeinkből gördülnek, tanui a mások kedves állapotából származó megindulásunknak. Kisfaludy Sándor Himfy szerelmei példát adnak arra, hogy nem csak a kesergő, de a boldog szerelem is megillető.

A megilletődést csak úgy viheti ki sükerrel a művész, ha ama érzelem, melyet ábrázolni akar, az ő kedélyét is dagasztja, és művébe úgy szólván beleheli. De arra ügyeljen a művész, hogy az érzelem állapotában szabad eszmélését megtartsa, továbbá ne vázolja a megható tárgyat kelleténél terjedelmesebben, mert az érzelem természetünkénél fogva rövid időig szokott tartani, és ha erőtetve feszül, unalmat szül. Az erre nem figyelmező művészek, midőn mesterkedéssel töreksenek megilletődést indítani, czélt tévesztenek. Finom tapintattal birtak ez ügyben Sophocles és Shakespeare : ez utóbbinak „Macbeth” czimű színművében Macdulf arról értesülvén, hogy nejét és gyermekeit a zsarnok meggyilkoltatta, fődött arczczal sokáig hallgat, végre így kiált föl : „Nincs annak gyermeke.”

17. *Érzelmes.*

A szelid és heves érzelmek szerint a megillető kétféle : szeliden és hevesen megillető ; az előbbi az érzelmes, az utóbbi a szenvedes.

Az érzelmes (sentimentale, sanftführend) szelid érzelmek kifejezésében áll : ily szelid érzelmek a meglegedés, remény, tiszta szeretet, hála, barátság, könnyörület, a bánatnak, az öröm és bánat alsóbb fokai. Ekkép megillető a gyermekének halálát gyászoló atya képe ; érzelmesen lehet a bűnbánó Magdolnát ábrázolni.

Ezen alakra jeles példányokat közlöttek Homerus és Virgilius : valóban érzelmesen festi Homerus Hectornak bucsuvételét Andromache-tól ; Virgiliusnál az Aeneas és Dido közti szerelemjelenet az érzelmesség bélyegét szembeszökőleg viseli.

De az újabbkoru költészek közül is sokan remek művekkel léptek föl e téren; bizony Klopstock szent Péter bánatát dicsőleg vázolta; el nem hallgathatjuk e helyen Ányosnak dalát a holdhoz, és Csokonaiét a reményhez.

A helytelen és túlszigázott érzelmesség érzelgésnek (Empfindelei) neveztetik, mire azok hajlandók, kikben az érzelmek fékezésére kellő lelki erő hiányzik; e tulságba többnyire a nők esnek. Az érzelgés korcs szülötte a regényes világnak, melyben a szerelem mindenek fölött uralkodik.

18. Szenves.

A szenves (patheticum) heves érzelmeket azaz indulatokat fejez ki, milyenek: a harag, boszu, rémülés, magas foku öröm, bú, ábrándos szerelem, vakbuzgalom. Ide tartoznak azon lelki állapotok, melyek nagy szellemi erőt nyilvánítanak, minők az önbizalom, nemes elszántság, dicső fölálkozás, rendithetlen hit.

A szenves a szellemi nagyszerűvel rokon, minthogy abban a lelki erő nagy mértékben nyilatkozik. Szenvesek Dídónak ama szavai, melyekkel a hivtelen Aeneast szidja:

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor

Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens

Caucasus, hyrcanaeque admorunt ubera tigres.

Virgil. Aen. IV. 362.

Nagy továbbá Hamletnek megindulása atyjának meggyilkoltatása és anyjának vérbüne fölött, ugy szinte Lear királynak haragja háládatlan és szivtelen leányaira Shakespearenél. Ilynemű vak Béla nejének Ilonának beszéde az aradi gyűlésen Czuczornál.

A költészeten és szónoklaton kívül leginkább a zenészet alkalmas a szenvesnek kifejezésére; azonban a főtészet és szobrászat is e nemben jeles példányokat közlöttek.

A mesterkélt és túlszigázott hevülés dagálynak (Schwulst, Bombast) neveztetik, mely a szemlélőben gunymosolyt gerjeszt: példák erre a kontár zenészek és költők, kikben a való lelkesedés hiányzik.

Az érzelemnek teljes hiányát fagynak (Frost) mondják.

19. Szomoru.

A megilletőnek egyik ága a szomoru (tragicum), melyben az embernek küzdése a balsorssal nem csak könnyörrültre indit a szenvedő iránt, hanem az általa nyilvánított szellemi erőnek nagyságát is csodáztatja : ilynemű érzelmeket gerjeszt a halálra ítelt Socrates története.

Kiki tudja, hogy embertársunk balsorsa részvétre indit mindenkit, kiben az emberiség érzete él ; hát ha látjuk, hogy a küzdő az erény útjától el nem tér : ki az, kinek eszébe nem jutna azon fönséges eszme, miszerint az erényes ember való üdvét lelkiismerete tisztaságában és emberi méltósága érzetében leli ? Ily hős iránt mindazok, kik végkép meg nem romlottak erkölcsileg, tisztelettel viseltetnek. — Kitetszik mindezekből, hogy a szomoru csak úgy fakaszt magasztos érzelmeket, ha szellemi fönséget tüntet ki. E szerint a szomoru, ugy mint a fönséges a szemlélőben kedvetlen és kedves érzelmeket gerjeszt. Bizony fájdalmas látni, hogy az ártatlan és erényes embert is a sorsnak vas keze sújtja ; gyönyörű ellenben azon látvány, miszerint a szenvedő nagy lelki erővel küzd és emberi méltóságát kitünteti : példa erre Joob élete.

E szépiészeti eszme nem csak a szomorujátékban és hős-költeményben, tehát a költészetben, hanem a föstészet és szobrászatban, sőt a zenészetben is tárgyalható. Szomoru Hectornak sorsa Homerusnál, Didóé Virgiliusnál, Stuart Máriáé Schillernél. A föstészet a bethlehemi gyermekölést (Pousin), a szobrászat Laokoonnak és fiainak küzdését a kígyókkal (Polydorus) vázolta. E nemben irt Mozart »Requiem“ czimű zeneművet.

Minthogy a szomoru már magában véve megillető, nem kell a művésznak a megilletődést különösen kiemelni, sőt arra ügyelnie, ne hogy az érzélgés túlságába essék.

20. Nevetséges.

A szomorunak ellentette a nevetséges és vig. Nevetségesnek (ridiculum, lächerlich) nevezzük azt, mi fonáksága által váratlanul meglep és gyönyörködtet.

A nevetségesnek jellemző tulajdonsága a fonákság (ab-

surdum), mely nem egyéb mint eltérés a rendes gondolkozás, cselekvés és beszédmódtól: nevetséges a diszöltözet és hálósapka; a kifordított nadrág felöltve; az óriás, kit gyermek ijeszt meg:

Egyedül az ember képes valóban nevetni, s egyedül őt lehet tulajdonkép nevetni; mikor valamely állatban vagy lelketlen lényben nevetségesre akadunk, csak azért tetszik olyan-nak, mivel hasonló az emberi fonáksághoz, s azon lényeket személyeknek tekinti képzelünk: így nevetséges azon jelenet, miszerint a majom urának vendéghaját önfejére teszi.

Hogy az emberi fonákság nevetséges legyen, arra kívántatik:

1. Hogy a fonákság kellemetlen érzetet ne ébreszsen a szemlélőben, sőt gyönyörködtessen. A komolyan lépdelő férfunak botlásán nevetünk, de ha látjuk, hogy ez által magát nagyon megsértette, ily eset nem nevetésre, hanem szánakozásra méltó.

2. A fonákság csekély jelentőségű tárgyban mutatkozik. Oly dolog, mely nagy értelmi tévedésre (bálványimádás), erkölcsi sülyedésre (embervásár) vonatkozik, vagy a közéletben veszélyes következményeket szül, fölvilágosult és nemes indulatu ember előtt nem gyönyörködtető, sőt visszataszító: példa erre az indiai özvegyek megégetése halott férjeikkel.

3. A fonákság elkerülhető legyen, tehát olyan, melyet vétkül lehet beszámítani az akaratnak; ennél fogva a természeti hibák és testi fogyatkozások nem tárgyai a nevetségesnek, minő a pupos hát, golyva, hebegő beszéd. Nevetséges ugyan, ha ily hebegő ünnepélyes beszédet akar tartani, de ez esetben is nem a hibás kiejtés indít mosolyra, hanem a fonák szándék és okatlan vállalat.

4. A fonákság csak úgy nevetséges valóban, ha a szemlélőt váratlanul meglepi és azonnal szembe ötlük. Ebből könnyen értelmezhetni, miért az ismételve elmondott történetek megszűnnek nevetségesekké lenni, továbbá miért elveszti hatását az élczes ötlet, ha felfogására hosszabb gondolkodás kell.

A nevetségesnek ezen tárgyilagoss (objectiv) kellékeken kívül alanyi (subjectiv) kelléke is vagyon, tudniillik testi és lelki fogékonyság. — A könnyű vérűek és ingerlékeny idegűek, minők az ifjak, testi fogékonyságuk következtében a fonákság színére is nevetnek. De lelki fogékonyság azaz ér-

Szépészet.

2

telmi felfogás és kedélyi hangulat (Gemüthsstimmung) is szükséges. Az értelmi felfogás eszközli, hogy ugyanazon tárgy egyiknek nevetséges, másnak nem, mert amaz átlátja a fonákságot, ez föl nem fogja. — A fonákság továbbá csak úgy képes nevetetni az embert, ha kedélyi hangulatánál fogva hajló gyönyörködtetésre : bizony a mély buba elmerült vagy nagy gondokkal terhelt kedély nem szokott nevetésre fakadni. Vannak oly komoly természetűek, kiket soha sem lát az ember nevetni ; ilyen volt hirszerint Anaxagoras a bölcsész és az öregebb Plinius. Azonban a nevetés az egészségnek jótékony : példa Erasmus Rotterodamus, kit betegségből meggyógyított.

21. A nevetségesnek nemei.

A fonákság nemei fölötte számosak, valamint a fonák gondolkodás sokféle : ezeket könnyebb megértésök végett az eszmelánczolat (associatio idearum) módjai szerint soroljuk elő. Ekkép nevetséges :

1. Az esemény és körülményei közti helytelenség, például : ha a festész a fiát feláldozó Ábrahámnak kezébe puskát adna ; vagy az elbeszélő Jericho ostrománál ágyukat dördültetne.

2. Az össze nem illő gondolatok füzése, vagy azoknak kifejezése helytelen szavakkal : remeklő e nemben Blumauer átöltöztetett (travestirt) Aeneisében. — Népdalainkban gyakran oly eszmék füzetnek össze, melyek nem látszanak egymáshoz tartozni ; például :

Három alma, meg egy fél,
Kérettelek, nem jöttél.

Kicsin falu, fehér ház!
Hát te babám, mit csinálsz?

A Tiszából a Dunába
Foly a víz.
Mi az oka, édes rózsám,
Hogy te sirsz?

Népünknek e kedvelt dal-modorát nem kell logicátlan gondolkodásnak tulajdonítani ; ily laza összekötés szántsán-

dékos, s valamint a széles jó kedvnek kifolyása, úgy a hallgatók földerítésére czéloz.

3. A dolognak képtelen felfogása; például szolgál a kalandos Don Quixotte (Cervantes regényében), ki útközben szélmalomokra akadván, ezeket óriásoknak nézi.

4. Az ok és okozat (effectus) fonáksága; így Lafontaine barátjának ama kérdésére, mit huztad föl megfordítva harisnyádat? felelt, mert a másik felén lyukas.

5. A czél és eszköznek képtelen összekötése: példa erre Buttler „Hudibras“ hőse, ki az algebra segedelmével tudta megmondani, hányat ütött az óra, és szoros következtetés után bebizonyítani, hogy az ember nem ló.

6. Az egész és részek közti aránytalanság; ide tartozik Don Quixotte apródjának (Sancho Pansa) azon elbeszélése, hogy a bűvös falon oly magasra emelkedett, miszerint a föld borsszemnél nem nagyobbbnak, és az emberek oly nagyoknak, mint a mogyorók, látszottak.

22. Szeszélyes.

A nevetségesnek szándékos előadását a szeszély és élcz támogatják.

A szeszély (Humor, Laune) természeti hajlam oly lelki hangulatra, melyben az ellentett érzelmek váratlan fordulatok által váltják föl egymást. — A szeszély vagy jó, vagy rossz: amabban a kedves, ebben a kedvetlen érzelem uralkodó. Itt a jó szeszélyről szólunk, mit jó kedvnek nevezünk.

A jó szeszélyű ember képes magát kénye szerint oly helyzetbe tenni, melyben a tárgyakat nevetségeseknek leli. Erre játszi elme és gondnélküli kedély szükséges. A szeszély úgy mint a lángész (genie) fölsőbb szempontból nézi a világot, minek következtében sokszor ott lel komolyságot, hol mások nevetségest látnak, és viszont.

Az angoloknak természeti szeszélye ismeretes. Művészi szeszélyben jeleskednek: Jean Paul (Richter) és Saphir bécsi humorista.

23. Élcz.

A szeszélyt becsessé teszi az élcz, másképp elmésség (Witz), melynek alapja vig gondolatjáték.

Az élczes ember a komoly tárgyakat is képes nevetségekké alakítani, összehasonlítás és különböztetés által a fonák-ság bélyegét sütvén azokra. Erre gazdag és élénk képzelem, nyílt értelem és éles ítélő teketség, azaz elme-él (acumen mentis) kíváncsatik, melyeknek segedelmével a rejtett hasonlatokat és ellentéteket (similia et opposita) villámgyorsan hozza napfényre, s ekkép az embert váratlanul meglepi. — Jeles az élcz : ha könnyű, azaz minden erőlködés nélkül működik, továbbá, ha eszmeteljes vagyis számos képzeteket ébreszt. Szép példa erre Szenvey epigramm-ja :

Isten van bennünk, attól ihletve hevülünk,
És ezen isteni tűz korteseinkben a bor.

Az élczes gondolat képes lehet, vagy képetlen. A képetlen élczhez tartoznak : a szójátékok, talányok és a spártai rövid mondás, milyen volt ama nőé, midőn a táborba menő fiának a paizst általadta : „Vagy ezzel jőjj haza, vagy ezen.”

A képes (bildlich) élczben a teremő képzelem jobban mutatkozik, mint a képetlenben : a képzelem az élettelen természetet személyesíti és a szellemi tárgyakat érzékíti (versinnlichen). Ekkép a szélvész dühöng, a virányok mosolyognak, a szerencse asszonya kereken áll bekötött szemekkel ; így származtak a Gratiák, Furiák, a tündérek.

24. Tréfás.

Az élcznek és jó szeszélynek kedves szüleménye a tréfa (Scherz), mely a társalgásban elmederítést és ártatlan mulatságot szerez.

A tréfának eszközei : ártatlan csalódások, jószívü enyelgések, meglepő és váratlan fordulatok mind szóban, mind tetteben, melyek a társaságot fölvidítják. Erre szükséges, hogy a tréfáló jószívűséggel viseltessék társai iránt, és soha az illedelemnek korlátain túl ne lépjen, mások hibáit sértő guny-nyal meg ne támadja, de fajtalanság és aljasságra se vetemedjék. — A dévaj néha a személyes megtámadást veszi czélul, és az illendőséget aljas kifejezésekkel sérti.

25. Vig.

A nevetségesnek élcz által nemesített előadása a szépi-szeti vigat (comicum) alapítja, mely a vigjátéknak (comoedia) lényegét teszi.

A vignak művészi előadására az élénk képzelmen kívül éles és mély elme kívántatik, mely az emberi életnek legmélyebb rejtekeibe hatván, annak különféle fonákságait élczes előadás által nevetségesekké teszi, s ekkép a nemesnek érzelmét éleszti. A vigban tehát nem egyedül az észrevett fonákság gyönyörködtet, miként a nevetségesben, hanem az élczes és szeszélyes előadás és a neki alapul szolgáló mélyebb gondolat hat a kedélyre.

A vig vagy nemes vagy népies alakban jelenkezik. A nemes vig (hochkomisch) a műveltebb társalgási izléshez van szabva, s így a magasabb műveltség képét viseli. Ez osztályba tartoznak a nevetségesnek azon nemei, melyeknek felfogása élesebb és gyakorlottabb elmét követel, tehát oly hasonlatok, ellentétek, czélzások és fordulatok, mik nem mindegyiknek ötlenek szemébe. E körben mozognak: Horatius levelei és beszédei, Wieland Agathon és Musarion-ja, Moliére „Avare” című vigjátéka.

A zenészetben is helye van a nemes vignak, miben az olaszok jeleskednek; azonban Mozart e pályán is szép koszorut nyert Leporello (Don Juan) és Figaro jellemzése által.

Ha a vig a finomabb izlést elmellőzván, az emberiség nevetséges oldalait oly gondolkodási modorban és kifejezésekkel vázolja, melyek a köznép életéből vannak merítve, népiesnek (niedrig-komisch) neveztetik. A vignak e neme a legidegenebb dolgokat füzi össze, a valóságot a képtelenséggel, a nemest a nemtelennel, néha a csekélyt nagyszerű és ünnepléses alakba öltözteti, a nagyot és fönségest ellenben alantabb körbe vonja, nem más czélból, csak hogy az elmét és kedélyt földeritse. — A népies vignak egyik ága a bohózat (Posse, Schwank), mely a fonáksággal túlságig üzi játékát.

A költészet a népies vignak mezején kitűnő szorgalommal munkál. Jeles vig írók: Cervantes spanyol, Gozzi olasz, Le Sage francia, Buttler angol, Ábrahám a Sancta Clara, Wieland (Abderiten), Blumauer (travestirte Aeneis), Kotze-

bue, Langbein németek, Kovács Pál, Nagy Ignác, Vas Gereben magyarok.

A zenészetben Mozart „Zauberflöte“ dalművében remekel. A főstészetben a hollandi iskola tett kísérleteket.

26. Torzképek.

A torzkép (Carricatura, Zerrbild) a fonákságnak nagyítása, minő Don Quixotte a kalandos hős; ide tartoznak Nagy Ignácznak torzképei. — A főstészetben Hogarth dicsőséget vívott ki.

A torzitáshoz a groteskék és arabeskék számítandók. A groteskét az olasz „grotta“ szóból, mely barlangot jelent, származtatják: ilynemű képek agyrémes alakjai a természetileg össze nem férő tárgyaknak, például az állatnak és növénynek oly összefonódása, miszerint egyesegy összenőtt testet ábrázol. — Ily alakokkal a régiek barlangjaikat és épületeiket czifrázták föl, ezen ábrázolás azután a képző művészetekből egyéb művészetekbe is átment. Maga Raphael is megkedvelte e nemű képeket. A színházakban az olasz „harlekin“ (Arlechino) nagy szerepet játszott hajdan.

A bohó képekhez az arabeskék vagyis az araboknak valótlan dolgokat ábrázoló főstményei tartoznak.

27. Gúnyoros.

A gúnyornak (satyra) eszméje a görögöknek színészeti kardalaiból keletkezett, melyekben Bacchus kísérő társai, a satyrok, pajzán játékot üztek; például szolgál Euripides „Cyclops“ nevű színműve. Aristophanes a gúnyort vigjátékai-ba szőtte be. Róma hanyatlásakor Perseus és Juvenalis a gúnyor ostorát a kor vétkei fölött suhogtatták. Ezen eszme tisztábbá fejlődött a francziáknál XIV. Lajos alatt, és többen léptek föl, kik a nemzetnek különféle osztályait, főleg a szépnemet, éles gúnyorral támadták meg; ismeretesek Voltaire gúnyorteljes iratai.

A gúnyor az emberi gyarlóságnak élczes és csipős, de javításra czélzó előadása. Tárgya az értelmi tévedések, balitéletek, fonák szokások, erkölcsi fogyatkozások.

Előadása a gúnyornak kétféle : tréfás és komoly. A tréfás gúnyor élénk rajzokban vidor élezzel fösti az értelmi tévedéseket, fonák szokásokat, erkölcsi hibákat, és nevetségessé teszi azokat; a végett, hogy az embereket ily balgaságoktól eljessze. — A tréfás gúnyor vidor alakban sujtja a vétkeket; a komoly ellenben mogorva képpel feddi az emberi életnek erkölcstelen és gyalázatos oldalait, szembe állítván az erkölcsi tévedéseket a tiszta erény képével; úgy lép föl tehát, mint az erény és igazságnak védője, miért is beszéde méltóságos és szenved, telve magasztos eszmékkel és élethű képekkel. — A tréfás gúnyor a kellemeshez, a komoly a fönségeshez közelit. — Hazánkiai közöl e helyen kiemelendő Kazinczy (Tövissek és virágok).

A gúnyoros a vigtól az által különbözik, hogy a gúnyorban a vidám kép csak álarcz, mi alatt az emberi gyarlóságot rója; a szeszélyestől abban tér el, hogy a szeszély az emberi gyarlóság leleplezésében szembetűnő kimélettel jár el, tehát jószívűséget mutat, a gúnyor ellenben az emberiség fölött szigorú birói tisztet gyakorol.

Gúnyorra mély emberismeret, éles elme a fogyatkozások észrevevására, gyakorlott élcz, nemes indulat és lelkesedés kívántatnak.

28. Naiv.

A naiv valami gyermekileg őszintét fejez ki : ez alatt ama természetes vagyis mesterkéletlen ártatlanságot értjük, mely, nem tekintve a polgárosult világ szokásait, ezektől meglepőleg tér el vagy szóban, vagy tettben. A naivságról nevezetes a tiroli köznép, mely az előkelőket is tézi (dutzen).

Az ártatlan léleknek e nyíltszívűsége, mely a gyermekek tulajdona, ha korosabb embereknél nyilatkozik, valami nevetségest és egyszersmind megilletőt foglal magában. Mint-hogy ily őszinte szó és tett a műveltebb világ szokásától elüt : némi fonákság színét viseli, mi a műveltebb embereket mosolyra indítja. De más részről e természeti nyíltság megilletődést gerjeszt, mert ily ártatlanság az elvesztett paradicsomra emlékeztet, és világosan kitünteti azon ellentétet, mely a természet és mesterkelt életmód közt fekszik.

A szépnek e nemét nemcsak a költészet képes ábrázolni,

hanem a föstészet is, a mennyiben a természeti egyszerűség az embereknek külső életmódjában mutatkozik.

E nemban irtak: Sophocles és Virgilius (eclogae), ujabban Lessing (Verner in Minna von Barnhelm), Gellert (Fieckchen), Czuczor (A falusi kis leány Pesten), Vörösmarty (dél-sziget).

Malo me Galathea petit, lasciva puella,
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

Virg. Ecl. III.

MÁSODIK RÉSZ.

A szép művek osztályai.

I. Czikk. Építészet.

29. Szép építészet.

A szép építészet (aesthetische, schöne Baukunst) a közéletitől (Architectura civilis, mechanische Baukunst) abban különbözik, hogy ez utóbbi egyedül a hasznosságra, kényelem- és tartósságra czéloz, a szép építészet pedig a hasznossággal művészeti gyönyörködtetést köt össze, szóval szép műveket alkot. A lakházakban, gazdasági épületekben, a hidakban, többnyire a társadalmi élet szükségleteinek (Bedürfnisse) kielégítése vétetik számba.

Az építészet a művészetek közül legjobban van a szabályosság (Technik) által korlátozva; azonban a nagyszerű aegyptusiak, a finom izlésű görögök és a komoly vallásu keresztények azon voltak, hogy a szabályok által meghatározott alakok közé olyakat is vegyithessenek, melyek a szabadon teremtő képzelemnek szüleményei. E művészet tehát teremtő képzelmet követel, annál inkább, minthogy a természet nem nyújt neki előképeket, mintákat (Vorbild, Musterbild), mikép azt a főstészettel és szobrászattal teszi, hanem az építészet kénytelen a termő képzelemből meritni képeit.

30. A szép épület alakja.

A szép épület, mint a teremtő képzeletnek műve, az alak szabályosságán kívül némi eszmét vagyis kitűnő jellemet (Charakter) ábrázol, mi által a szép művek sorába lép: így a

mulató háznak jelleme a kellem, a diadalkapué az ünnepély és disz, fény, a színházé a vidámság, a sirbolté a szomor, a templomé a komoly nagyszerűség és fölség.

A határozott jellemnek kitüntetésére kívántatik, hogy a szép épületnek alakja ama jellemnek teljesen megfeleljen, különben nem éleszt kedélyi gyönyörködtetést, s ennél fogva nem bír művészi becsesél.

31. A szabályosság.

Az épület szabályossága a mértani (geometrica) alkatot (Bau, structura), a méregyent (symmetria) és illő arányt (Proportion) foglalja magában.

Valamint a költészetnek szabályossága a gondolkodástani, nyelvtani és szómértéki (prosodia) szabályoktól függ, úgy az építészet szükséges föltételei (Bedingungen) a mennyiségtani elvek, melyek nélkül az épület helyes alakban és tartósságban szükkölködik. — A különböző mértani idomok különböző jellemeket fejeznek ki: a koczka idom a szilárd megállapodásnak, a gömb a mozgékonyaságnak, a bolthajtás a fönségnek képét terjeszti elő.

A méregyen a mértani szépség, mely által a mű rendszeres alakot ölt: e tulajdonságnál fogva az épület egésze mint szerves (organisch) lény rendezve jelenkezik. — A méregyen kétféle: középponti és kétoldalu (central und bilateral): amaz köralakú, melynek középpontjából minden irányban lehet egyaránt nézni; a kétoldalu az egészet két egyenlő félre osztja.

Az arány az egész és részeknek ama öszhangzatában fekszik, miszerint a részek az egésznek megfelelő alkattal bírnak: ezen arány a kellő felosztást a hosszúnak, széles- és magasnak mértéke szerint követeli.

E nemü épületekre a diszt is lehet alkalmazni; azonban arra ügyeljen a művész, hogy ily szépitésmód által az egésznek hatását el ne rontsa.

32. Építésmódok.

Az építésmód a nemzeteknél különböző volt, mely különbözőzés a tartomány, égalj, vallás és nemzetiség sajátságaitól függ.

Nevezetes építésmódok (stylus architectonicus) e következők:

1. Az indiai, mire a kupola alaku stupák és a torony alaku pagodák szolgálnak például.
2. Az aegyptusi, melynek maradványai a loborok, sziklasírok, a labyrinth, a romok Theba vidékén (luxori és karnaki).
3. A görög, a dór, korintheta és ion oszloprendszerekkel.
4. Az arab, mire a mecsetek mutatnak.
5. A góth, melynek jelleme a szög-csucsboltok (Spitzbogen), mely modorban a kölni, strassburgi, bécsi, erfurthi, milánói és kassai templomok épültek.
6. Az olasz (góth-görög), melynek dicső maradványa szent Péter temploma Rómában.

33. Pogány és keresztény templomok.

A pogányok és keresztények templomai a különböző vallásnak jellemét világosan kitüntetik.

Az istenek sokasága, azoknak különböző jelleme és élete sokféle alaku templomokat igényelt. A templom belseje nem volt szánva a nép gyülekezésére, hanem a bálványnak lakhelyére. Az egésznek alakján és diszitményein kellem és életvidorság ömlött el.

A keresztények templomai egyféle öntetűek, úgy, mint egyetlen egy Istennek tiszteletére rendelvek. Belsejök nagyszerű boltozattal bir, mely a vallásos gyülekezet fölött, mint az ég boltozatja a föld térsége fölött terjed el. A vallás szelleme szerint külső alkotása ünnepélyes komolyságra int, és ég felé vezeti a hívek szemeit.

Szépművészeti építészek: Ictinus és Callicrates görögök, Angelo Mihály olasz.

II. Czikk. Szobrászat.

34. Szép szobrászati művek.

A szobrászat (Plastik, Bildhauerei), nemkülönben mint az építészet, való testeket állit elő szép alakokban; azonban a

szobrászat nemcsak élettelen dolgokra, hanem állatokra és emberekre is terjed, ennél fogva tárgyalási köre terjedelmesebb, mint az építészeté.

Alakra nézve a szobrászati művek vagy minden oldalról láthatók, vagy egyoldalulag széles alapzaton szemlélhetők: amazok a tulajdonképi szobrok, ezek „Relief” nevet kaptak (dombormű).

A szobrok továbbá vagy teljes testűek (Statuen), vagy mell-szobrok (Büsten), melyek a testnek felső részét ábrázolják.

A „Relief” nevű művek széles alapból (Grund) emelkednek. E műveknek három nemét különböztetik meg: magas, mély és közép magasságu művek (hautrelief, basrelief, mezzorilievo). A magas az alakot az alapból ennek fél vastagságánál magasabban emeli ki; a mély kevesebbre a fél vastagságnál; a közép magasságu közép helyet foglal az előbbiektől.

Mіндеzen művek az alakot vagy oldalkép (en Profil) helyezve szemléltetik, vagy arczteljen (en Face), úgy hogy a jobb és bal oldala egyenlően látható.

A művész végre nemcsak domborműveket készíthet, hanem homorúakat (Hohlstich) is: azokban a kép emeltebb az alap fölületénél, ezekben a fölület.

35. Alakja.

A szobrászati művek fő kellékei: a tárgynak kitűnő sajátossága, azaz jelleme és az alaknak nemes egyszerűsége; e tökélyekkel kitűnőleg bírnak Laokoon, Antinous és a belvederei Apollo (Museum Pio Clementino).

A jellemet és egyszerűséget homályba borítja a színezet és fölösleges dísz, melyet a szobrász okszerűen elmellőz. Az öltözetnek (Draperie) csak akkor van helye, midőn azt a tárgynak sajátossága vagy az illendőség követeli: és valóban a vestai szüzeket a finom izlésű görögök öltönybe burkolták.

A szobrász nemcsak a színezettől független, hanem a külső területtől is, miért is alakjait óriási nagyságra emelheti, mit a főstészet nem tehet, mert ily alak meg nem felelne a főstmény elő- és háttérének. Ellenvetésül azt hozhatná föl valaki, hogy a szobornak is külső térben kell állania, s így hely-

zetének megfelelnie. S igazán az avatatlanok Phidiasnak azt vetették szemére, hogy ha Zeusa fölállana, a templomban el nem férne. De a szobor önálló becses bir és a külső tértől fényt nem kölcsönöz, a terület tehát reá nézve csak mellékes dolog.

36. *Csoportozat.*

A szobrászati alakok vagy magányosan állhatnak, vagy csoportosan. A csoportozatra nézve (Gruppierung) a szobrász sokkal jobban van korlátozva, mint a főtész, mert ez utóbbi alakjait a terület által is összefűzheti. Azonban a szobrásznak is van módja a csoportozatot helyesen ábrázolni, alakjainak oly állást és kifejezést, oly látszatos tagjártatást adván, mi által némi cselekvést és közremunkálást szemléltetnek az alakok : remeklő mű e tekintetben Laokoon.

37. *E művészet nemei.*

A tárgyalt művészet nemei :

A szoros értelemben vett szobrászat, mely márványból vagy más kemény kőből szobrokat készít.

2. A képöntés (Giesskunst), mely fölolvasztott érczből alakít minta szerint szép műveket.

3. A képfaragás (Schnitzkunst), mely fát, elefántcsontot és egyéb lágyabb anyagot használ : ilyenek Dürer Albert faképei.

4. A drágakő-vésés (Gravure), mely drágakövekbe vagy domboru (Cameo), vagy homoru (Intaglio) képeket vés. Becses dombormű a „gemma Augusta“ Bécsben a császári gyűjteményben, Augustus és Livia istenlését ábrázolván.

5. A bélyegmetszés (Stempelschneidekunst), mely kemény ércbe homoru képeket és betűket vés, melyeket benyomatokon (Abdrücke) lehet tisztán látni. E nemű bélyegeket pénzverésre is használnak.

38. *Szobrászat.*

Nagyhirű szobrászok : Perillus, készítője azon öntött rézbikának, melyben a belezártnak hangjai bika bögéséhez ha-

sonlitottak, s melyben Phalaris agrigenti fejedelem (Siciliában) próbául először is a művészt égettette meg; Phidias, ki az olympusi Zeust és a Minervát készítette, a Zeus negyven lábnyi magasságu volt; Socrates, ki a kegyistennőket öltönybe burkolta; Praxiteles, első volt, ki Venust meztelen képben adta elő; Lysippos, ez arczképü (Porträt) szobrokat készített, jelesen nagy Sándor szobrát; Chares a rhodusi colossus építője; Polydorus, ettől Laokoon csoportozata származott; mind-ezek görögök voltak.

Keresztények: Angelo Mihály, Canova, Thorwaldsen, Schadow, David, Ferenczy.

III. Czikk. Föstészet.

39. Rajzművészet.

A rajzművészet (Graphik, Zeichenkunst) a képző művészetek (bildende Künste, artes plasticae) alapja; e művészetek látható képeket terjesztenek elő.

A képző művészetek az anyagtól sokkal jobban függnék, mint a hangzó művészetek (artes acusticae, tönende Künste), minő a költészet; azért is a képző művésznek anyagát jól kell ismernie, s magát hozzá alkalmaznia.

A föstészetnek elemei: a rajz és szinezet (Kolorit); mire nézve a föstészetnek a rajzművészet nélkülözhetlen segéde, mely a képeket egyszerü vázolattal jellemzi. — Mind a két művészet alakjait nem pusztán térben, mint a szobrászat, hanem a területtel együtt állítja elő; azonban a szobrászat való testeket készít, a rajzművészet és föstészet csak látszókat; ezen utóbbi művészetek szabadabban működnek, mint a szobrászat, mely az anyag szilárdsága által sokkal jobban van korlátozva.

40. A rajz nemei.

A rajz az alakok vázolata, ennek nemei:

1. A körrajz (Contour), mely a képet határvonalaiban, tehát legegyszerűbb vázolatban szemlélteti.

2. Az egyszínű rajz (Monochrom, einfärbige Zeichnung), mely a világosság és árnyék kijelölése által szorosabban meghatározza a képet. Eszközeire nézve sokféle, ugymint: tollrajz (Federzeichnung), irlarajz (Stiftzeichnung), vörös vagy fekete irlával (cerussa), végre túsrajz fekete föstékkal (Sepia).

41. Föstészet.

A föstészet (Malerei) a rajzhoz a színezetet adja, mi által természeti színében lépteti föl az alakot.

A színezés szabályait a művész a természetre figyelés, a jeles művek vizsgálása és sokoldalú gyakorlat által szerzi meg. — Azon legyen a művész, hogy a rajz és színezet, a föstménynek e két eleme, öszhangzó egészsze egyesüljenek, nehogy egyiknek szerfölötti kiemelése által a másiknak rövidséget okozzon. Ha a rajz játszik fő szerepet, a bánásmód keménynek neveztetik, ha pedig a színezet túlnyomó, lágynak mondjuk azt.

42. Távlát és fényhomály.

A föstészet képes a távölt és közelt kifejezni, mit az ugynevezett távlát (Perspective) által eszközöl.

A föstmény, valamint a rajzkép is, csak határozott álláspontból és egyoldalú nézetben szemlélteti tárgyát; már pedig a látható tárgynak képe a változó helyzet és távolság szerint változólag mutatkozik, úgy hogy a távolabb tárgyakat kisebb és határozatlanabb alakban látjuk, következőleg homályosabban: e helyzet és távolság ábrázolása a távlát, melynek segéde a fényhomály (Helldunkel), azaz a világosság és homálynak helyes kiemelése. E távlát és fényhomályra a művészt a természet utáni kémlés oktatja.

43. A mű szerkezete.

Minden szép műnek, s így a rajzkép és föstménynek becse is művészi szerkezetétől, e szerkezet pedig a mű helyes tervezése és kivitelétől függ.

A tervezés (Composition), máskép szerkesztés, a mű-

vészben teremtő szellemet tesz föl; e szellemi működésre senkit sem lehet oktatni, de elrendezésre (technische Composition) lehet adni utmutatást.

Az elrendezés a részleteknek kidolgozását és csoportozatok készítését foglalja magában. — Minél határozottabban fogta föl a művész az egésznek eszméjét, annál jobban sikerül neki a részeknek kellő helyet adni, s azokat szép rendbe és összehangzatba hozni. — Csoportozásra mintául némelyek a szőlőfürtöt, mások a lobort (pyramis) ajánlják. A fő alak mindenkor a legkitünőbb helyet foglalja el, mely többnyire a közép; ha két alak van, azok a területnek két oldalán egymással szemközt állanak; három alaknál a lobor mintáját lehet használni.

A mű kivitele (Ausführung) világra hozza azt; az ily műnek fő jelessége az érthetőség, melynek eszközei főtészetben a kivilágítás (Beleuchtung) és árnyékolás (Schattirung), minélfogva a lényeges részek világosabban tüntetnek ki, a mellékesek pedig homályosabban. Például szolgál Correggio éje.

44. *A rajzok és főtmények osztályai.*

A rajzokat és főtményeket tárgyra nézve három fő osztályba lehet sorolni; mire nézve e művészeteknek három nemét különböztetik meg.

1. A tájkép, mely a tartományok különféle helyzetét és tárgyait, a róna vidéket, az óriási hegyeket, a tengernek színet, a mezőkön legelő nyájakat, az emberek lakjait, a föld gyümölcseit s ezekhez hasonló tárgyakat vázol: ily képek jelességei a természetesség és kellem.

2. A jellemkép (Charakterbild), mely az embereknek jó és rossz indulatait ábrázolja. Az ember azon sajátsággal bir, hogy az elmei tökélyek és gyöngeségek, például éles elme és ostobaság, továbbá az indulatok és szenvedélyek, valamint az erkölcsi tulajdonságok, ugymint: őszinteség, ravaszság, — magokat az arczban, a homlokon és szemben látható jelek által nyilatkoztatják; ezt a főtészet eszélyesen használja, mi-ből a jellemrajzok keletkeznek, melyekhez az arczképek (Porträt) tartoznak. — E rajznemben jeleskedtek: Raphael, Angelo Mihály, Rubens, Holbein. — Zenobia, Angelo Mihály

műve, asszonyi fönséget ábrázol. Raphael X. Leo és II. Julius arczképeiben példát adott arra, mikép kell ily rajzokat jellemezni. — A legszebb tárgy e nemben a szent szüz jellemzése, az ugynevezett madonnák, mely jellemzés Raphaelnek leginkább Piacenzában szent Sixtus templomában sikerült.

3. A történetkép (historisches Gemälde), mely emberi cselekvést tárgyaz: ily képeknek fő kelléke a szembetűnő érthetőség, miszerint a mű önmagát ugyszólván értelmezi; ezen érthetőséget az alakoknak jelentékeny állása, látszatos mozgása és tagjártatása eszközli. Remek művek e tekintetben Raphaelnek kárpitjai: Christus föltámadása, Ananias halála, Pál megtérése.

A történetképek tárgyai: bibliai történetek, minőket Raphael a vaticanumi boltozaton vázolt, a világ teremtésétől Christusig ötvenkét képben; közéleti jelenetek, például vásár; ütközetek, milyen Constantinus ütközete Raphaeltől; hitregei történetek, például az óriások ütközete az istenekkel; végre allegoriak és jelképek (Symbole), például Reni Guido szerencse asszonya.

Említést érdemlenek a torzképek, minőket Hogarth remek ecsete rajzolt, és a „miniatur“ képek.

45. A föstészet nemei.

A föstészet eszközökre és a kivitel módjaira nézve különféle nemekre szakad.

1. A vízföstészet (Wassermalerei), mely vízben felolvasztott és enyvvel vegyített föstékekkel él. Ily föstékek gyöngéd színt adnak és a tárgyak fényét kitüntetik, miért is színi diszitményekre czélszerűen alkalmaztatnak.

2. Az olajföstészet, mely az olajföstéktől veszi nevezetét, s melyet Van Eyk a tizenötödik században nagy tökélyre vitt. E föstékek valamivel homályosabb, de élénkebb színezetet adnak; azonban hamarabb vesznek színeket, mint a vízföstékek.

3. Az üvegföstészet (Glasmalerei), melynek nyomára a tizedik és tizenegyedik századokban akadunk, mely korban divattá vált a templomban föstött üvegeket használni ablakokra. E föstésnek fő kelléke a színek egyszerűsége és ragyogó fénye.

Szépészet.

4. A mozaik-főstészet, melyben különféle színű üvegek és kövecskék összerakotnak, s miben az ügyesség fő szerepet játszik. Bécs Raffaelitől roppant nagyságu mozaik művel bír, mely az ur-vacsorát ábrázolja.

5. A fresco-főstészet azaz falfőstészet, melyben szinte vízfősték használtatik, de még nedves állapotában levő új vakolatra alkalmaztatik. Ily fal-diszítésnél a főstékek eleintén homályosak, de ha megszáradnak, világosakká válnak. Angelo és Raphael fresco-képei a sixtina kápolnában és vaticanumban dicső művek.

Vannak egyéb nemek is, ugymint: alla tempera főstés száraz alapzaton érczfőstékkal; pastell főstés száraz kréta nemű főstékkal; viasz főstészet (Enkaustik) beégetett viasszal; zománczolás (Email) beolvasztatott üvegmázzal.

46. Közvetítő művészetek.

Vannak művészetek, melyek a főstészetet és szobrászatot közvetítik (vermitteln). Ide számíthatók:

1. A fametszés (Xilographia, Holzschneidekunst), nagyon régi művészet, mely fa-lapon domboru képeket farag ki, arra sűrű főstéket ken, és e képeket többnyire papírra nyomja; ily fa-lappal nyolcz ezer lenyomatot lehet készíteni. Dürer Albert a művészetek e nemében dicsőleg munkálkodott.

2. A rézmetszés (Kupferstecherkunst), mely újabb kori művészet és a tizenötödik századnak második felében találtatott föl. — Ágai: a) rézmetszés árrvésüvel (Grabstichel), mely biztos kezet követel, minővel Dürer birt, kitől a leghiresebb olasz rézmetsző Raimondi (Marc Antonio) tanult; b) réz-éte-tés (Aetzen, Radiren), e szerint a művész a rézlapra fénymázt von, ezen rétegen a karcztűvel (Radirnadel) rajzol, arra aztán választó vizet önt, mely a fölkarczolt helyeit a rézlapnak föl-éteti. Jelesek voltak e nemből: Dürer, e művészet föltalálója, Mazzuoli (Parmeggiano), Carracci, Salvator Rosa, Rembrandt, Hogarth. Némelyek mind a két nemet egybekötik.

3. A pontozási modor (Punctirmanier), melynél fogva a rajzolatokat nem vonalok, hanem pontok által készítik. E modorban legelsőbben az olasz Campagnola dolgozott, későbbben Lutma Amsterdamban (1681. év) jeles arczképeket adott ki ily alakban, nagyobb tökélyre e modort Bartalozzi emelte

Angolhonban. Ily képek lágyak ugyan és gyöngédek, de e lágysággal együtt bágyadtságot mutatnak.

4. A fekete modor (maniére noire, schwarze Kunst, geschabte Manier): ezt Siegen találta föl a tizenhetedik században; itt vakaró kés használtatik, és a bánásmód abban áll, hogy a durva alap az árnyéklatot, a vakart helyek a világosságot láttatják.

5. Az aczélmetszés (Stahlstich), ez ujabbkori angol találmány. Az anyag szilárdsága e nemü lapokat tartósakká teszi, oly annyira, hogy egy aczéllap által tiz ezer lenyomatot lehet előállítani, melyek közül az utolsónak rajza is majd oly tiszta, mint az első.

6. A könyomat (Steindruck), melynek föltalálója Sennefelder Prágából, ki e tárgyról jeles munkát irt (Lehrbuch der Lithographie 1819). E szerint a rajzok és kéziratok sajtó által könnyü módon nyomatnak, de a lenyomatok tisztátlanok és bágyadtak, s ily kölap legfőlebb háromszáz lenyomatot ad.

47. Föstészek.

Remeklők a föstészetben: Polygnotus, Zeuxis, Parrhasius, Apelles görögök.

A keresztények iskolákra (Schulen) oszlanak. Nevezetesek:

1. Az olasz iskola, mely ismét több felekezetre szakad, ugymint: a florenczira (Angelo Mihály), rómaina (Raphael), pármaira (Correggio), velenczeire (Titian), milanóira (Leonardo da Vinci), bolognaira (Caracci, Guido Reni).

2. A német iskola (Schöngauer Márton, Dürer Albert, a Behamok, Holbein).

3. A német alföldi, és pedig a hollandi (Rembrandt) és belgiumi (Rubens, van Dyk).

4. A francia (Poussin, David, Vernet).

Honfiaink közül említendőek: Barabás és Markó.

IV. Cikk. Zenészet.

48. *A zenészet lényege.*

A zenészet (Musik, Tonkunst) lényege az, hogy érzelmeket tagolatlan (unartikulirt) hangok által ad elő, de művészetileg.

Minden kedélyi hangulatnak azaz érzellemnek (Gefühl) sajátos hangja van: a teremő képzelem az érzelmeknek hangjait szép egészzé füzi össze, s ekkép zeneművet szerkeszt. Minthogy e hangok játéka a lelkesült kedélyből és teremő képzelemből fakad: a zenészet méltán foglal helyet a szép művészetek között.

A zenemű közvetlenül az érzellem szava, mi által rokon a dallal, azon különbséggel, hogy a dal tagolt hangokban, azaz szókban, a zenemű tagolatlanokban ömleszt ki érzelmeit.

A zene szintugy mint a költemény a képzelem lengületét (Schwung) emeli, az emberi életnek vig és szomoru állapotait lelkünk elé idézi, s ekkép majd öröme gyulasztja a kedélyt, majd búba ejti.

49. *Főadata.*

A zenészet főadata az érzelmek hangjait művészileg szerkezett egészben előadni. Erről a következő szakban.

A zeneköltőnek (Compositeur) nélkülözhetlen kellékei a lelkesült kedély és teremő képzelem (phantasia productrix), mi által képes legyen eredeti (original) művet létesíteni.

Az előadott tehetségeken kívül a zeneköltőnek ismernie kell a zenészetnek egyetemes szabályait (Generalbass, Grammatik der Musik), mert a zenének külső szépsége vagyis szabályossága ama szabályok használatától függ.

50. *A zenemű elemei.*

A zeneműnek elemei: a dallam (melodia), öszhangzat (harmonia) és a hangmérték (rythmus).

A dallam az egymást fölvaltó magas és mély hangoknak szépen összeillő folyása, lejtése, mely a zenének lelkét

képezi. Ezen dallam a zenésznek kedélyi hangulatától és szabad képzelemjátékától függ.

Hogy a zene szép egészet képezzen, arra alaphang (Grundton) kívántatik, mely az uralkodó érzellemnek vagyis fő hangulatnak élethű viszhangja.

Minden érzellemnek sajátos alaphang felel meg, a mit a zenésznek figyelembe kell vennie. Mély hangok mindenkör mélaságot (melancholia), bút, kedélyi leverettséget fejeznek ki, ellenben a magas hangok derűtséget és örömet. — Sőt a különféle hangnemek (Tonarten) is saját jellemmel bírnak: a kemények (dur) általában élénk érzelmeket jelentenek, a lágy hangnemek (moll) pedig szelideket. — Mindegyik hangnemnek rokon hangnemei vannak, melyekkel egyesülhet, s melyek között a dallam lejt, a nélkül, hogy egységeből vesz.

51. Összhangzat.

Az összhangzat az alaphangnak kísérete (Begleitung) rokon hangjaitól; ebben tehát több hang közremunkál, mi által a zenemű változatosságot, erőt és bőséget nyer.

Az összhangzatnak mai rendszerét a tizennegyedik századból származtatják (Muria Jánostól). A régiek hihetőleg csak a tágasabb értelemben vett összhangzatot ismerték, mely összhangzat nem egyéb mint az egymást föl váltó hangoknak szép egésze, vagyis a dallamnak szép lejtése.

Az összhangzatnak osztályába az „accord“ tartozik, melyet összhangznak lehet nevezni.

52. Hangmérték.

A hangmérték a dallamot időrészekre osztja és a gyorsaság fokát határozza meg: a dallam elosztása időrészekre az ugynevezett „tactus“, a gyorsaság foka a „tempo“ (Fogarasi János a tactust ütegnek nevezi).

E hangmérték az érzelmeknek gyors vagy lassu folyását fejezi ki, miből következik, hogy e mérték nem függ az önkénnytől, hanem a kedélyi hangulattól. A dob e hangmérték szerint vezeti a sereg lépését.

A tactus zenészetben az, mi költészetben a szómérték, a láb, tánczban a lépés (Schritt).

A tactus nemei különfélék és szintugy mint a hangnemek kedélyi hangulatokat jellemzenek. A kétnegyed legegyszerűbb, ezen egyszerűsége és szép méregyene nyugodt kedélyt és méltóságot fejez ki. A háromnegyed mint egyenetlen arányu alkalmas a kielégítetlen vágyódásnak nyilatkozására. A négynegyed férfias komolyságra erő és bátorságra mutat.

A tempo a gyorsaság fokát adja elő. Ennek öt neme van : a lassu (Largo), a csendes (Adagio), a lépésszerű (Andante), az élénk (Allegro, Vivace) és a sebes (Presto).

A hangmértéket némely jelek ismertetik meg. A mai zenejegyek (kóták) rendszerének kidolgozását a tizenegyedik századba helyezik. (Hirszerint Franco találta föl, ki Kölnben született, s mint lüttichi egyházi scholasticus 1090-ik évben halt meg. Vannak, kik Arezzoi Guidot nevezik szerzőjének.)

53. Hangszeres zene.

A zene (Musik) kétféle : hangszeres és énekes (Instrumental- und Vocal-Musik).

Van fuvó és húros hangszer : amaz jobban közelit az emberi hanghoz, ez alkalmasabb az ének kíséretére. A fuvó hangszereknek sajátosága a hangoknak egyszerűsége, ereje és telje, a húrosaké a szabadabb hangjáték és művészeti gazdagság.

A hangszerek rendében a nádsip és lant (lyra) mintegy közép helyet foglalnak el, ezeknek jobb oldalán a férfias hangu klarinet, hegedü, fagott, gordonka és gordon (Violoncelle és Violon), baloldalán pedig a szelid hangu, női érzelmességű fuvola, guitarre, hárfa, a karvas (Viola), az angol és vadászkürt állanak. — Az orgona és zongora kis zenekart (Orchester) képeznek.

Mindegyik hangszernek külön érzelem felel meg, melynek kifejezésére kiváltkép alkalmas. A hegedü például, ugy mint a klarinet, nyílt és magas örömet fejez ki; a fuvola, guitarre, hárfa szerelmi vágyódást nyilatkoztatnak, a trombita daliás örömríadást hirdet; a gordon és búgó (Fagott) a dallamot férfias méltósággal kísérik.

54. Ének.

Az ének (Gesang), mint emberi hang, ősalakja a zenének; azért is minél jobban közelít hozzá valamely hangszer, annál hatályosabban megindítja a kedélyt, az attól távolabb eső hangszer pedig többnyire csak kísérő társa az éneknek.

Egy hangszer sem képes úgy mint az emberi hang minden érzelmet tisztán érthetőleg kifejezni.

Művészeti énekekre szépen csengő, hajlékony és magasra fokoztatható hang kívántatik; mihez járuljon a zenejegyek ismerete, a hangmértéknek szoros megtartása, a szavaknak érzelmeteljes kiejtése. — Az összhangzatnak az énekben is van helye.

55. A zene nemei.

A zenének nemei : az egyházi, színházi és táncz-zene. A zeneművek nemei pedig :

1. A concert, mely utánzása a hangszeres kísérettel járó magán-éneknek (Solo-Gesang, Arie).

2. A sonata, melyben mintegy párbeszéd érthető (Duett, Tercett, Quartett, Quintett).

3. A serenada, mely a zenének idyll-je.

4. A symphonia, mely több tételt (Sätze) foglal magában (többnyire a lassut, lépésszerűt és sebest), s minden hangszert egyaránt foglalkodtat.

Jeles zeneköltők : Cherubini, Rossini, Bellini, Donizetti olaszok ; Mozart, Haydn, Beethoven németek ; Mehul, Auber, Musard francziák. Hazánkfiak közül említendőek : Bihary, Bartay, Erkel, Liszt.

V. Cikk. Költészet.

56. Szóló művészetek.

A költészet és szónoklat (rhetorica, Redekunst) szóló művészeteknek (redende Künste) neveztetnek, mert mind a

kettő eszméit és érzelmeit tagolt hangok által azaz szókkal fejezi ki.

A szók mesterséges jelei a gondolatok és érzelmeknek, melyeket az emberi ész kigondol és önkényileg alakít: e két művészet tehát előadásban legnagyobb szabadsággal bír. — De mind a kettőnek tárgyalási köre is legterjedelmesebb. Mily korlátoltak az építészet és szobrászat! E művészetek nem sok szépművészeti eszmét tárgyalhatnak és egyedül az egyszerű alakokra szorítkoznak. Sokkal tágasabb azoknál a főtisztaszépítő és zenészetnek tere: a színek és hangok már mesterségesebb alakulásra szolgálnak. Mindezek fölött a szóló művészetek állanak, melyeknek tárgya az egész természet és emberi élet.

57. Költői és szónoki beszéd.

A költői és szónoki beszéd közt lényeges a különbség. — A költői beszéd kedélyből fakad, melyet a teremtő képzelem éleszt: közvetlen célja kedélyeknek megindítása, azoknak vagy pusztá gyönyörködtetése vagy egyszersmind buzdítása azaz lelkesítése: e cél az eszméknek szabadabb fűzése és azoknak képdús öltöztetése által éri el.

A szónoki beszédnek kutforrása az értelem és kedély együtt véve: a szónok szinte törekszik lelkesíteni, de e lelkesedés (Begeisterung, entusiasmus) csak eszköz, mi által az akaratot célszerű cselekvésre szándékozik indítani.

A szónok az értelem és akarathoz szól, de azt oly ékes beszéddel viszi végbe, mintha egyedül a gyönyörködtetést venné célul. — Ellenben a költész mulattató képzelemjátékot nyújt, de melleleg az értelemre és akaratra is hat.

58. Költészet.

A költészet egyáltalán a teremtő képzelemnek és lelkesült kedélynek szabad játéka: e tágasabb értelemben véve minden művészet ága a költészetnek, mert minden szép mű a teremtő képzelemnek szüleménye.

Szorosan véve a költészet azon művészet, mely a bel és külvilág tárgyait szép alakban, képdús beszéd által adja elő, minélfogva a kedélyt gyönyörködteti.

A költészet tárgya minden, a mi képdús beszéd által ábrázolható és mulattató képzelemjátékot éleszt. De előadásra legméltóbb az ember, ennek polgári és erkölcsi élete, kit enyelegve nemesít és rendeltetéséhez vezet.

59. *Költemények.*

Minden költeményben, mint szép műben, tartalmat és alakot, valami belsőt és külsőt különböztetünk meg. A tartalmat az eszmék és érzelmek teszik: ezeknek füzéséről alább fogunk szólni. A külső alakot az eszmék és érzelmek öltöztetése képdús beszédbe képezi: ezen öltöztetést a költészeti ékesség (ornatus poeticus), széphangzat (euphonia) és szó-mérték (metrum, rhythmus) eszközlik.

60. *Költészeti ékesség.*

A költészeti ékesség a beszédnek élénkséget és nyomatékot ad. A költő közvetlenül nem az értelemhez szól, hanem a kedélyhez, nem annyira oktatni szándékozik, mint gyönyörködtetni: e célra a beszédben képekkel és fordulatokkal él, melyek a költészeti ékességet alapítják. Ezen ékességhez a képes szók és mondatok tartoznak.

A képes szó vagy is forda (tropus) az eszmelánczolat szerinti rokon képzeteket fölcseréli, vagy is a tulajdonképes (eigentlich, propria) szó helyébe más rokonképű szót tesz, a végett, hogy a képzelmet éleszsze és a kedélyt gyönyörködtesse.

A képes szók az eszmelánczolat szerint különfélék; e szókat négy osztályba szokták sorolni: a hasonlat a metaphorát és allegoriát, az együttlét a metonymiát, a kiegészítés (Ergänzung) a synecdochét, az ellentét az ironiát alapítja. Ily fordák ezek: a föld szomjazik (metaphora), az ártatlanság liliom, melyet minden vétek beszennevez (allegoria), a szomszéd ég (metonymia), a gyilkos fejével lakol (synecdoche), jó kecskére bízni a káposztát (ironia).

A képes mondatok, az ábrák (figurae), a szavaknak jelentékeny fordulatainak alapszanak. Ily ábrák: az ismétlések, kérdések, fölkiáltások, ellentételek (antithesis), felszólítások (apostrophe), személyesítések (prosopopoea), összehasonlítások,

példázatok (parabola), ily módon Virgilius a hirt, Milton elvesztett paradicsomában a bűnt személyesítette.

61. Széphangzat.

A széphangzat, valamint a szónoklatnak kelléke, úgy a költészeté is: ezen ékességet a szavaknak gördülékeny folyása és szép összhangzása létesítik.

A beszédnek e zenéje a szómértéket vagy is a kötött beszédet alapítja, mely azt eszközli, hogy a beszéd határozott lépések közt lejt, hasonlólag a tánczhoz.

Hogy szép költemény kötetlen beszédü is lehet, kiviláglik abból is, hogy vannak dicső költészek, kiknek elmeszüleményei nincsenek szabva szómértékhez, ilyenek: Jean Paul, Bulwer, Jósika Miklós.

62. A költészet nemei.

A költészet ama tekintetből, miszerint a bel- és külvilág tárgyait vázolja, alanyi és tárgyilagos költészetre ágazik el.

Az alanyi (subjectiv) költészetnek két neme van: a lantos és tanköltészet. A lantos (lyrica) költészet közvetlenül a megindult kedélynek érzelmeit fejezi ki; a tanköltészet (didactica) jelentékeny nézeteket és igazságokat közöl szép alakban.

A tárgyilagos költészet is kétféle: elbeszélő és szini költészet. Az elbeszélő (erzählende, epica) a külvilágnak és emberi életnek eseményeit a multnak képében adja elő. — A szinköltészet (dramatica) az emberi cselekvést jelenben, a szülemelés alakjában terjeszti elő.

I. Lantos költészet.

63. Lantos költemény.

A lantos költemény eredetileg éneklésre volt rendelve, a mit a régiek a lant kísérete mellett vittek végbe.

E nemü költészet a megindult kedélynek érzelmeit szómérték szerint adja elő. — Ámbár a lantos költemény közvetlenül szerzőjének saját kedélyi hangulatát nyilatkoztatja, s

igy az egyéniség (Individualität) bélyegét viseli, mindazáltal az abban kifejezett érzelem az emberi kedély természetéből foly, úgy hogy minden rokon kedélyü ember azt sajátjának vallja.

A kedélyi megindulás a lantos költeményben elmelengületet és föllengző beszédet követel: az első tartalmát, e második külső alakját illeti. E költeményt egyáltalában a képes beszédnek szabadabb használása jellemzi.

64. *Dal.*

A lantos költemények nemei: a dal, elegia, oda.

A dal (Lied) szelid érzelmeket fejez ki, minők az öröm, vigasztalás, remény, hála, szeretet. E költeményt érthetőség és természeti egyszerűség bélyegzi.

A dal vagy szent, vagy világi. A szent dal ama vallási érzelem ömledézése, melyet az isteni tökélynek élénk képzete fakaszt kedélyünkből s mely boldogító megnyugtatót szerez. — A világi dalnak tárgyai az élet örömei és viszontagságai: ilyenek a szerelmi dalok, a bor és menyegzői dalok.

Ha a világi dal részint tartalmának korszerűsége, részint előadásának legnagyobb egyszerűsége által a népnek közbirtokává képes válni: népdalnak neveztetik, mely valamint a népnek legbensőbb életéből van merítve, úgy sajátosságát kitünő vonásokkal jellemzi és megismerteti. Ilyen Kisfaludy Károly dala: „Miről apám“ stb. Továbbá Vörösmartynak közhirű „Fóti dal“-a. — E dal gyűjtése körül nagy érdemet szerzett magának Erdélyi János (Népdalok és Mondák, Pesten 1864).

65. *Elegia.*

Az elegiának jelleme öröm és búból vegyes érzelemnek nyilatkozása. E költeményben vagy mult boldogságot föstünk, vagy jövődőt állitunk elménk elé.

Tárgya különféle: szerelem, barátság, honi dicsőség. — Mivel az elegiának vegyes érzelem szolgál alapul, előadásában terjedelmesebb lehet a dalnál és körülményesen leírt képét adhatja tárgyának.

A mérsékelt érzelem, mely e nemű költeménynek alapja, a képzelemnek szárnyalatát fékezi, minek eredménye a hig-

gadt elméjü és szabályos gondolatfűzés, továbbá a természethű előadás, mely tiltja a beszédet képekkel terhelni. — Az elegiában Ovidius dicső.

66. Óda.

Az óda fönséges költemény, melyben a gondolatoknak legmagasabb lengülete és magasztos lelkesedés nyilatkozik: e lelkesedést az igazság, erény, szabadság és boldogság tisztelete heviti. Ez állapotban a képzelem a szellemi világba, az eszmék országába emelkedik, s ezeknek dicső fényét láttatja.

E költeménynek fő kellékei: tartalomra nézve az eszméknek fönsége, a gondolatoknak szabadabb röpte, az egésznek szoros egysége; beszédre nézve a rövid, de erőteljes és ékes előadás, mely mind a mellett egyszerűséget tüntet ki. Például szolgálnak Pindarus és Horátius ódái.

Az ódát többnyire hősi és oktatóira osztják, mikhez az ujabbkori érzelmes járul (heroica, didactica, sentimental). A hősi a nemzetnek vitéz tetteit dicsőíti, minő Vörösmarty „Szózata.” — Az oktatói nagyszerű, a kedélyt lelkesítő igazságokat tárgyz, a nélkül, hogy az oktatás színét viselné. Irányára nézve kétféle: bölcselő (philosophica), mely mindenkorra illő igazságokat magasztal, és gúnyoros (satyrica), mely a jelen korhoz komoly beszédet intéz; így rója Horatius elfajzott kortársait.

Az érzelmes óda szerelmi viszonyokat vázol a nemes érzelem képében, melyeket Klopstock és Berzsenyi közlöttek.

67. Egyéb lantos költemények.

A lantos költeményeknek előadott főnemeihez tartoznak: a hymnus, heroide, rhapsodia.

A hymnus szent dal, ima; tárgya az isteni, mit óda alakjában dicsőit; előadása fönséges és lelkesítő. — A vallási különbség a hymnus szellemére és alakjára szembetűnőleg hat. A régi görögök hymnusai az istenek kalandjait éneklik; a zsidókéi Jehovának hatalmas kormányát magasztalják; a keresztényekéit ama szent lelkesedés lengi át, mely az embert a láthatatlan fő lényhez emeli. — A hymnushoz az ugynevezett

dithyrambe tartozik, mely nem egyéb mint Bachust, a boris-
tent tárgyazó hymnus, és jelleme a bódult lelkesedés.

A heroide az elegiának neme, melyben a költő elhunyt
személynek érzelmeit levél alakjában közli. Közönségesen Ovi-
diust tartják e költemény szerzőjének, ki ily levelező szemé-
lyeket léptetett föl a hőskorból, de már ő előtte irt Propertius
ez alakban. Pope angol költő „Heloise Abelardhoz.“

A rhapsodia az ódához közelit, azon különbséggel, hogy
a gondolatjáték a heves érzelem miatt bevégzetlen.

Koszorus lantos költők: Homerus, Pindarus, Anacreon
görögök; Horatius, Ovidius rómaiak; Petrarca olasz; Klop-
stock, Schiller, Göthe németek; Byron angol.

Jelesebb lantosaink: Faludi, Dayka, Ányos, Virág, Cso-
konai, Kazinczy, Berzsenyi, Kölcsey, mind a két Kisfaludy,
Simay, Bajza, Vörösmarty, Czuczor, Császár Ferencz, Garay,
Erdélyi, Petőfi.

II. Tanköltészet.

68. *Tanköltemény.*

A tanköltész nem oktatni, hanem lelkesítő igazságokat
szép alakba törekszik öltöztetni. Tárgyul csak oly eszméket
választ, melyek képesek szép alakot öltetni, minők az isteni
kormány, halhatatlanság, boldogság.

E költemény előadása nem oly föllengző, mint a lantos
műé, példák erre Virgilius (*Bucolica*), Schiller tankölteményei.
— A tanköltemény unalmassá válik, ha szerfözlött terjedelmes.
Nem kell tehát egész bölcsészeti rendszert vázolni, mikép
Lucretius tett (*Atomismus*), hanem elég egyes igazságokat
napfényre hozni, mint például Haller (*Ursprung des Übels*).

69. *Nemei.*

A tanköltemények nemei: a költői levél, satyra, parodia,
epigramma.

A költői levél egyes személyhez van intézve, de ennek
közvetítésével az egész emberi nemhez szól, melyet a köz-
igazságok érdekelnek. A levél alakja egyszerűséget és köny-

nyü előadást követel. E nemben remek példányokat közlöttek: Horatius, Racine, Pope, Nicolai, Kazinczy, Kis János, Döbren-tei, Vitkovics.

A satyra erkölcsi tévedéseket rajzol; a gúnyorról már főlebb szólottunk, itt elég némely jeles írókat említni, ugy-mint: Juvenalis, Swift angol, Wieland, Rousseau, Jean Paul, Kazinczy.

A parodia nem egyéb, mint valamely komoly műnek, mely az olvasó közönség előtt jól ismeretes, gúnyoros átöltöz-tetése. Ily tréfát üző utánzásban a költő vagy a komoly tár-gyat nevetségessel cseréli föl, megtartván az eredeti műnek komoly előadását, vagy meghagyja a komoly tárgyat, de tré-fás alakba öltözteti. Ily költeménynyel lépett föl Blumauer (travestirte Aeneis).

Az epigramma eredetileg valamely emléknek élczes föl-irata volt. E költeményke egyes tárgyról hozzáillő, rövid és élczes gondolatot fejez ki, minőket irtak: Martialis, Schiller, Göthe, Vörösmarty, és egyéb íróink az „Athenaeum“ czimű folyóiratban.

III. Elbeszélő költészet.

70. *Költemények.*

Az elbeszélő költemények tárgya érdekes vagy nagyszerű esemény, melyet a multnak képében szemlélhetőleg rajzol. — Az elbeszélő költész a történetirótól az által különbözik, hogy ez a történeteket hiven közli, a költő pedig azokat eszméi szerint átalakítja, sőt eseményeket költ.

E költemények nemei: a hősköltemény (epopoea, epos, Heldengedicht), a költői elbeszélés, regény (Roman), beszély (Nouvelle), ballada, legenda, idyll, rege, mese.

71. *Hősköltemény.*

A hősköltemény tárgyát a hőskorból veszi, melyben a hősök viszontagságai nagyszerű eseményekkel voltak össze-kötve. Erre tehát mindenek előtt nagyszerű esemény kell: így Virgilius Aeneisében a római birodalomnak alapítása, Klop-

stock Messiasában az emberi nemnek megváltása, Horváth Endre Árpádjában nemzetünknek e honbani letelepedése tárgyalatik. — A világhírű eseménybe továbbá erőteljes hős van szöve, ki azonban csak eszköze valamely felsőbb világkormányának, vagy sorsnak, melynek hatalma alatt áll.

E költemény csak úgy felel meg a művészet követeléseinek, ha tartalma szoros egységet és összhangzást foglal magában: az egészen át egyetlen egy eszmének kell vonulnia, mely az okokat és eredményeket összefűző lánczként jelenkezzék. — Ezen egység követeli, hogy valamint a hősnek, úgy a többi föllépő személyeknek jelleme az egész művön át következetesen (consequent) legyen föstve. — A fő tárgytól eltérő jelenetek, az ugynevezett episodák, csak úgy érdemelnek helyet, ha a fő eseménynek kellően alá vannak rendelve és ezen eseményre befolyanak.

A külső előadást illetőleg, a tárgy nagyszerűsége nemes beszédet igényel, miből méltóság, de egyszersmind kedves egyszerűség tűnik ki.

A hősköltemény vagy komoly, vagy vig; ezenkívül van idyll tartalmu hősköltemény is.

A költészet csarnokában számos nagybecsű hősköltemények vannak összegyűjtve, ugymint: Homerus Ilias és Odyssea-ja, Orpheus és Apollonius Rhodius Argonautái, Virgilius Aeneise, Lucanus Pharsalia-ja, Dante divina Comoedia-ja, Tasso a megszabadított Jeruzsalem, Ariosto Orlando Furioso, Comoens Lusiadé-ja, Milton az elvesztett paradicsom, Klopstock Messias-a, Glower Leonidása, Bodmer Noachide-je, Gessner: Tod Abels, Müller: Richard Löwenherz.

Honfiainkéi: Zrinyi a költőnek Zrinyiása, Horváth Endre Árpádja, Czuczor Augsburgi ütközet, Aradi gyűlés, Vörösmarty Zalán futása.

Idylli: Göthének Hermann és Dorothea-ja. Vig: Butler Hudibras-a; Zachariä: Renomist; Thümmel: Wilhelmine.

72. Költői elbeszélés.

A költő elbeszélés sajátága az eseménynek egyszerű előadása. Tárgyát a hitregéből, a tündérek országából, de a való életből is veszi: beszéd modora vagy vig lehet, vagy komoly. Ilyenek: Ovidius metamorphosisa, Gvadányi peleskei

notáriusa, Fazekas Ludas Matyija, Fáy András Béltekyháza, Kovács Pál, Nagy Ignác elbeszélései.

73. *Regény.*

A regény nem egyes eseményt, hanem élettörténetet rajzol, mi által a költői elbeszéléstől különbözik. — Tárnya valamely egyének élete, kit többnyire szerelem lelkesít, annak érdekes viszontagságai, jó és bal sorsa.

A regényhősnek jellemzete (Characteristik) lényeges különbséget tesz a regény és hősköltemény közt. Hőskölteményben a nagyszerű esemény az alap, melyen az egész mű áll; itt tehát a hősnek jelleme csak mellékes dolog. Regényben a főszerepet játszó személynek jelleme a költemény lelke, melytől a műnek becse függ: e jellemet a költő az egyének belsejéből fejti ki és egész életébe szövi be. A regényhősnek jellemét a költő elmei és kedélyi hajlamaiból származtatja, mire nézve lélektani elmélkedésbe ereszkedik és észrevételeket tesz, melyek ama jellemnek rejtélyeit megoldják.

A regény tartalma szorosan összefüggő egészet képez, melynek minden részei a regényhősben összpontosulnak. Nem kell az egyének gyermekkorából kiindulni és egész életét vázolni: elég az érdekes és szövevényes életjeleneteket és fordulatokat fösteni, továbbá oly jellemeket kiemelni, melyek a regényhősnek korát és nemzetét mintegy tükörben láttatják. — Noha a regényben erkölcsi irányt követelünk, azt mindazáltal nem úgy értjük, mintha a költeményben csak az erényes életnek volna helye: a gonosz is erkölcsi tanulságot nyújt, ha őt a büntető igazságosság (justitia) keze utóléri.

Külsejét a regénynek a világos, eszmedús és élénk előadás teszi széppé; egyedül kötetlen beszédben szokott megjelenni.

A regény nemkülönben mint a hősköltemény: vagy komoly, vagy vig; a vig regény az életnek nevetséges oldalait tárja ki, minő Cervantes Don Quixotte-ja. — A regények továbbá különféle nevezetűek, a mint tárgyuk a lovagok, pásztorok, a család, az állodalom körébe vág.

Jeles regényírók: Cervantes spanyol, Le Sage (Gil Blas), Voltaire, Sue (Páris titkai), Dumas Sándor (A három Musketier, gróf Monte Christo) francziák, Walter Scott, Bulwer an-

goloek, Wieland, Lafontaine August, Göthe (Wilhelm Meister) németek, Dugonics, Jósika Miklós, Eötvös József magyarok.

74. *Beszély.*

A beszély (Nouvelle) nem egyéb, mint kisebb regény, mely az eseménynek ujsága által érdekes és váratlan kimenetelével meglep. — Ilyeneket irtak : Cervantes, Bocaccio, Tieck, Gaal, Nagy Ignác, Kuthy Lajos.

75. *Ballada, Romancza.*

A ballada angol és skót, a romancza spanyol eredetű, egyébiránt mind a kettő ugyanazon nemű költemény.

A ballada regényes eseményt rajzol dal alakjában ; minél jobban közelít a dalhoz, annál hivebb eredeti rendeltetéséhez. Minthogy a ballada elbeszélő költemény, ennélfogva a lantos költeménynek magasabb lengületével föl nem ér. Kuforrása a regék kora, a hőskor, a családi és zárdai élet.

Ilynemű költeményeket irtak honfiaink közül : Kisfaludy Sándor és Károly, Kölcsey, Bajza, Czuczor, Vörösmarty, Garay (Az Árpádok), Császár Ferencz.

76. *Legenda.*

A legenda csodálatos vagy legalább szokatlan életjelnetnek előadása, melynek kutfeje az egyházi történet. Ilynemű költeményekkel többnyire a németek léptek föl, komolylyal Herder, viggall Langbein. Honfiaink : Edvi Illés Pál (Péter), Mednyánszky Alajos, Lévay József (Hét álmos).

77. *Idyll.*

Idyll alatt oly költeményt értünk, mely az emberi életnek természetes egyszerűségét rajzolja, ellentétben a polgárosodás mesterkelt műveltségével. E természetélet az emberiségnek mintegy aranykora, melyben az emberek a természettől elválhatlan fogyatkozásoknak vannak ugyan alávetve, de mentek a fényűzés és csalárdság bűneitől.

Szépészet.

E költemény jelleme a naiv; erre nézve előadása egyszerű, de nem aljas. Ide számíthatók: Virgilius és Faludi eclogái, Gessner, Czuczor (a vértesi vadász ifjak) természet-életű költeményei.

78. *Rege, Monda.*

A költői elbeszéléssel és balladával rokon a rege, monda (Märchen, Sage), melynek kutforrása a népnek csodálatos hagyományai.

E költemény nemzeti tárgyú és jellemű; előadása élénk, mint az álomkép, de egyszerű. Ilyenek az „ezer és egy éj” című arab regék. Honunk regéit összeszedték: Majláth, Gaal, Erdélyi. Ide tartoznak Kisfaludy Sándor regéi a magyar előidőből, Fáy András (Sio) tündérregéje.

79. *Mese.*

A mese (fabula Aesopica) az emberek jellemét és életét az oktan állatok s élettelen lényeknek képében szemlélteti, mintegy tükörben (mutato nomine fabula de te narratur).

E költemény tartalma eseményt és tanulságot, tehát érzéki képet es eszmét, azaz igazságot foglal magában. Legalkalmasb képeket az állatok országa szolgáltat, melyek emberi tulajdonságokat, ugymint ravaszságot, irigységet, haragot, boszút, gyávaságot, félelmet nyilvánítanak. Noha ily költeményben az állatok emberi módon beszélnek és cselekednek, mégis természetök sajátosságához, azaz jellemökhöz hiven szerepelnek.

Mi a tanulságot (Lehre) illeti: nem elméleti, hanem gyakorlati (practisch), sőt erkölcsi igazságot (veritas) fejt ki. Erre nézve a mese világos, egyszerű, de nemes előadást követel.

Ó korban Aesopus volt a legjelesebb mese-költő, miért is némelyek őt tartják e költemény szerzőjének, de jóval előbb már Hesiodus közölt meséket. — A római Phaedrus nagyrészt Aesopusból meritett. — Eredeti meséket irtak: Lokman (arab költő), Lafontaine francia, Gellert német, Szentmiklóssy Alajos, Fáy András, Czuczor magyarok.

A mesétől a példabeszéd vagyis példázat (parabola) abban különbözik, hogy ez utóbbi egyedül az emberi életből merít költött történeteket, milyenek az evangéliumi parabolák, például a tékozló fiúról.

IV. Szinköltészet.

80. *Szinmű.*

A szinmű (drama) az elbeszélő költeményektől nemcsak alakra, de tartalomra nézve is különbözik.

Közvetlen tárgya a szinműnek az emberi cselekvés, mely az egyénnek szabad akaratából foly, tehát lelkiület azaz erkölcsi jellem (moralischer Charakter). A lelkiület szó és tett által nyilvánkozik: erre nézve a költő beszélő és cselekvő személyeket léptet föl a szinműben; a költő egészen a háttérbe vonul, s egyedül a szereplő személyek jelentkeznek, kik a cselekvést a jelenlétnek, tehát a szülemelés és való kivitelnek képében szemléltetik.

81. *A szinmű tartalma.*

A szinmű tartalmát a cselekvés és beszélgetés képezik: ezeknek fő kelléke a jellemzet, mely a szinműi személyeknek jellemét határozott vonásokkal bélyegzi. — A jellemet a meggyőződések, szándékok, vágyak, szenvedélyek és szokások alapítják. E jellemnek egyéninek azaz sajátosságosnak (eigen-thümlich) es éléthűnek vagyis igaznak kell lennie, miszerint a föllépő személyeknek sajátosságát képezi, és úgy illik azokra, hogy helyzetökben más alakot nem ölthetnek. Erre nézve a költőnek tiszte a jellemeket indokolni (motiviren), azaz okokkal támogatni, mely indokok (motiva, Beweggründe) a személynek belsején, annak elméjén és akaratán alapulnak. E jellemrajzban (Charakterschilderung) arra ügyeljen a költő, hogy a személyek sajátosságos jellemöket az egész műven át hiven megtartsák. Ily indokolt és következetes jellemrajzokat láthatni Shakespeare szinműveiben.

82. *A színműi cselekvés.*

A jellemzet cselekvés és beszédben tükrödzik. A cselekvésnek elmellőzhetlen kelléke az egység és összhangzás, minél fogva a színmű szorosan összefüggő egészet alkot. Minden jelenetnek nemcsak a fő személyre kell vonatkoznia, hanem egy valamely főeszmére is; továbbá minden külvilági eseménynek jelentékenynek (bedeutungsvoll) kell lennie, vagyis a színműi személyeknek jellemével közelebbi viszonyban kell állania, és vagy befolyania e jellemre, vagy abból kifolynia, következnie.

Színpadra levén szánva a költemény, kell, hogy oly cselekvést és külvilági eseményeket terjeszsen elő, melyek képesek színi hatást (Effekt) eszközteni, és a nézőket váratlanul meglepni.

83. *A színműi beszéd.*

A színműi személyek párbeszéddel (dialogus) élnek, mely annál nagyobb hatású, minél szabatosabb (praecis) és élénkebb. E beszédnek jellemzetesnek kell lennie, mert minden kornak, életpályának, lelki hangulatnak szózata némi sajátossággal bír. — Színműben a magánbeszédnek (Monolog) is van helye, de csak akkor, ha a személyek cselekvését indokoló szándékokat, vagy azoknak kitörő indulatait fejezi ki.

A színműi nyelv egyáltalán a műveltebb társalgás hangjához van szabva.

84. *A színmű taglalata.*

Színműben bevezetést, bebonyolítást és megfejtést különböztetnek.

A bevezetés a föllépő személyeknek helyzetét, szándékait, vágyait ismerteti meg, és azok iránt figyelmet gerjeszt. Erre nézve a költők különféle állásból szoktak kiindulni: Shakespeare kezdetben többnyire személycsoportot léptet föl, kik nevezetes esemény, vállalat körül gyűlnek össze; Göthe melles, másodrendű (Secundäre) személyeket vezet be, kik a főszemélynek jellemét kezdik fejtegetni.

A fölélesztett figyelmet a bonyolódás feszíti, mely a szándékok és vágyak, tervek és vállalatok elejébe gördült akadályokból keletkezik. Ezen akadályok némi szükségességgel (Nothwendigkeit) támadnak, és vagy a személyek természetéből folynak, vagy a külvilág rendéből.

A megfejtés, megoldás a színműnek alapeszméjét hozza tisztába, mely eszmének egyes vonásait a színműnek előadott részletei foglalták magokban, s melyet nem lehetett ugyan tisztán előre látni, de sejdíteni igen. E megfejtésnek érdeke nő, ha világos, rövid és teljes.

A színművet színi előadása végett felvonásokra (Akt, Aufzug) és jelenésekre (Scene) osztják. Nagyobb művet helyesen három felvonásra lehet taglalni, tudniillik a bevezetés, bonyolódás és megfejtés szerint, azonban az öt felvonásra taglalás kapott lábra.

85. *A színművek nemei.*

Az emberi életnek szomorú és vig oldala szerint a színművek két fő nemre oszlanak: egyik a szomorujáték (tragödia, Trauerspiel), a másik a vigjátéki (comoedia, Lustspiel); ezeket némely vegyes tartalmu színművek és a dalmű (Oper) közvetítik.

86. *Szomorujáték.*

A szomorujáték az embernek balsorsát és küzdését e sorssal láttatja a cselekvés képében. E látványt nem a szenvedés, hanem a magas szellemi erő, az ész és vallás ereje, melyet a küzdő nyilatkoztat, teszi érdekessé. — A szellemi erőt az erényes ember a szellemi kincsekért földi jóllétének föláldozása által nyilvánítja, a bűnös pedig vétkének elismerése és a megérdemlett szenvedésnek férfias türése által. — E költeménynek fönségéhez a beszédnek nemes öltözete illik.

Koszorus költők e nemben: Aeschylus, Sophocles, Euripides görögök, Seneca római, Alfieri olasz, Calderon spanyol, Corneille, Racine francziák, Shakespeare angol, Schiller, Göthe németek, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Horváth Cyrill, Szigligeti magyarok.

87. *Vigjáték.*

Vigjátékban a költő az emberi életnek nevetséges jeleneteit nemes alakban fösti. Célja a fölvidítás, mit a költő a váratlanul meglepő események és a vig jellemzetek által ér el.

Kitünőbb vigjátékokat irtak: Aristophanes görög, Plautus, Terentius rómaiak, Calderon spanyol, Molière francia, Lessing német, Kisfaludy Károly, Nagy Ignác, Szigligeti magyarok.

88. *Vegyes nemek.*

A színművek vegyes nemei szövevényes eseményeket a közéletből, alrendű tréfát, regényes kalandokat, tündérregéket tartalmaznak: ide tartoznak a szoros értelemben vett dráma (Schauspiel), a bohózat, lovagjáték, tündérjáték.

Drámában jelesek: Kotzebue, Raupach németek; bohózatban Nestroy, tündérregében Raimund, mindkettő bécsi költő.

89. *Dalmű.*

A dalműben (Oper) a költészettel a zenészet közremunkál; e daljáték szinte vagy vig, vagy komoly. Ilyeneket irtak: Scribe francia, Romani olasz, Egressy Benjamin magyar.

VI. Cikk. Színészet.

90. *A színész.*

A színészet azon neme a művészetnek, mely a színműveket adja elő a szavalás és tagmozgás által. E szerint a színészet részint a hangzó, részint a képző művészetekhez tartozik.

Minthogy a színész más személyt képvisel, és játékaival a jellemzetet szemléltethetővé teszi; ennél fogva a színésznek hivatása és tiszte a színműi személyt hiven ábrázolni. E hivatás a színészben élénk képzelmet, éber figyelmet, tisztán érthető beszédet, ügyes testmozgást követel. Ezeken kívül a jó színésznek lélektani és történelmi (historiai) ismeretekkel kell bírnia, továbbá valamint a költőben úgy színészben is a lelkesedés nélkülözhetlen, különben nem lesz képes a jellemző személynek kedélyi hangulatába magát helyezni és élethiven ábrázolni.

A testi és szellemi jelességekkel ellátott színésztől kívánatlik, hogy előadandó szerepét jól ismerje, tudniillik ismerje azon személynek, kit képvisel, jellemét, szólás- és cselekvésmódját. A színész majd urat játszik, majd rabszolgát, egykor hőst, máskor gyávát ábrázol. — De óvakodjék a színész a túlzástól, nehogy játéka torzképpé fajuljon.

Végre a színésznek arra kell ügyelnie, hogy nemcsak saját játéka egybevágjon, hanem szerepe, mint része a színműnek, a többi színészek szerepével szép összhangzó egészet képezzen.

91. Szavalás és tagmozgás.

A színészeti előadást a szavalás és tagmozgás, vagyis mimjáték (Declamation und Mimik) eszközli.

A szavalás a szavaknak a gondolatok és érzelmekhez alkalmazott kiejtése. Minden érzelemnek megfelelő hangja és mozgalma van, mit a színésznek jól kell kifejeznie, ha jellemzetes játékot szándékozik adni. — Szavalásra hiv emlékezés kívánatlik a színész részéről, hogy a mondandókat minden akadály nélkül előadhassa. A szavalás a tárgyhoz legyen alkalmazva, tehát majd gyors, majd lassu, hol erős, hol gyöngéd, mindenkor pedig kedélyből fakadjon.

A mimjáték a néma beszéd, mely az élő szónak nyomatékot (Nachdruck) és élenkséget kölcsönöz. — A természet jeleken kívül a művészeti mimjáték mesterséges jelekkel is él, minők a tisztelkedés, imádkozás, esküvés jelei. — E mimjátéknak fő szabálya az: hogy érthető, jellemzetes és élénk legyen. E fő kelléken kívül mimjátékban könnyűség, nemes illedelem és összhangzat kívánatnak; távol legyen tehát min-

den erőtetés, minden aljasság, minden kicsapongás a szerepből, sőt gondja legyen a színésznek arra, hogy az egyes tagmozgások, valamint zenében a hangok, szép egészsze egyesüljenek. A szemnek nem szabad könnyeznie, midőn a száj mosolyra nyilik, sem a kéznek fenyegetőleg emelkednie, midőn az arcz szelidséget fejez ki.

A színészeti mimjáték szabadabban és nagyobb téren mozog, mint a szónoki. A szónok, akár a szószéken, akár a gyűlés közepén áll, helyzetét nem változtatja, egyedül kezeit és fejét mozgatja, s mimjátéka csak a nyomatékos szavakat kíséri. A színész ellenben szabad állással bir, és nemcsak szavalás közben játszik, hanem ezen kívül is.

A mimjátéki művészethez a némajátékot (Pantomimik) és a szintánczot (Ballet) számítják.

VII. Czikk. Szónoklat.

92. *A szónoklat hivatása.*

A szónoklat művészileg szerkezett beszéddel lelkesíteni törekszik; hivatása tehát nem a puszta elhitetés (persuasio), különben a hideg ál-okoskodó is a szónoknak dicső nevét viselné. Lelkesedés a vallás, erény, haza, emberiség, minden jó és nemes iránt, szóval a magasztos lelkesedés teszi a szónoki beszédnek lelkét, mely a hallgatók kedélyében rokon hangulatot, azaz lelkesedést ébreszt, és az akaratot nagyszerű elszánásra indítja.

Némelyek a szónoklatot a szép művészetek köréből kizárják, azon okból, mivel az értelem műve, és közvetlenül nem szépiészeti, hanem életgyakorlati czélja van, minélfogva az akaratra hatni törekszik. Igaz, hogy a szónoki beszéd közvetlenül az értelemből foly, s azért a szónoklat legjobban közelit a tudományokhoz, de nem ered-e szintugy, mint egyéb szép mű magasabb lelkesedésből? nem üzi-e játékát benne a teremő képzelem? nem felel-e meg a művészet követeléseinek? Hogy a szónok az akaratra hat, az által nem csökkenti

művének becsét, mert a fönséges költemények is nagy befo-
lyást gyakorolnak az akaratra.

93. *A szónok kellékei.*

Minthogy a szónok lelkesíteni és az akaratra hatni törek-
szik, ennél fogva sok jeles tulajdonsággal kell birnia. Min-
denek előtt kívántatik, hogy elméje gazdag ismeretekkel
legyen ékesítve, minél fogva képes legyen bölcs és üdvös taná-
csot adni. Ismerje különösen hallgató közönségének helyzetét,
ennek nézeteit, vágyait, reményeit. Mivel a szónok meggyőző-
dést és lelkesedést akar hallgatóiban ébresztetni, éles és mély
értelemmel legyen ellátva, továbbá gazdag képzelemmel, mely
látható képeivel szemléltethetővé teszi az igazat és jelentékeny-
ségét emeli. E meggyőződést és lelkesedést a szónok csak úgy
ébresztheti a hallgatókban, ha akaratát nemes szándék vezérli,
s becsületessége el van ismerve.

A beszédet illetőleg, ennek, mint említők, művészileg
szerkezettnek kell lennie; e tekintetből a szónok (orator) a
nyelvnek teljes birtokában legyen, miszerint kincseivel tetszése
szerint intézkedhessék.

Végül, minthogy a beszéd szavalásra van szánva, erre
nemcsak erős és hajlékony hang szükséges, hanem hiv emlé-
kezés, lélekéberség (Geistesgegenwart), bátor kedély és cél-
szerű tagmozgás (gestus) is.

94. *Ékesszólás.*

Azon tekintetből, miszerint a szónoki beszéd előadásra
van szerkesztve, belső és külső ékesszólást különböztetnek
meg: amaz a beszéd szerkesztésében fekszik, ez elmondásában.

95. *A beszéd szerkesztése.*

A szónoki beszédnek szerkesztésében (Composition) bel-
sőt és külsőt kell tekintetbe venni: a belsőt a gondolatok szer-
kesztése teszi, a külsőt azoknak öltöztetése szavakba.

A gondolatok szerkesztése az előadandó tárgytól, a föl-
adattól (thema) függ, melynek helyes választása a szónoknak
finom tapintatát és ügyességét tanúsítja. Oly tárgyat vegyen

föl a szónok, mely nagyjelentőségű (bedeutungsvoll), s melyről mély belátással, teljes meggyőződéssel és élénk lelkesedéssel szólhat. Ha adva van a tárgy, vegye azon tekintetéből, mely középpontját képezi, azaz melyből legtöbb oldalról fejtegetheti, s mi által jelentékenységet legjobban emelheti.

Az egésznek elrendezésében vezérfonalat nyújt a gondolkodástan, jelesen a szerkesztő módszer (methodus logica), melynek eszközei a határozás, osztás és bizonyítás (definitio, divisio et probatio), e módszer útján az előadandó tárgy kellő fénybe állittatik, sokoldalúsága kitüntetik, s alapossága szembe-tűnővé tétetik.

96. *A beszédnek részei.*

A beszédnek fő részei : a bevezetés (exordium), az alap-tétel (propositio oratoria), a részreosztás (partitio), a bebizonyítás (confirmatio) és a zárszó (epilogus). A szónoki beszédnek ezen elrendezése szabályosságát eszközli; az erre vonatkozó részletes szabályokat a szónoklattan (rhetorica) sorolja elő.

97. *A beszéd szóbeli öltöztetése.*

A beszédnek szóbeli öltöztetése (elocutio) a széphangzatot, körmondatot (periodus oratoria) és a képes szavak (tropi, figurae) használatát, röviden a szónoki ékességet (ornatus oratorius) foglalja magában, mely a beszédnek kellemet, méltóságot és élénkséget ad, minélfogva lelkesedést eszközöl. Ezeket szinte a szónoklattan értelmezi.

98. *A beszéd elmondása.*

A beszédnek elmondása (pronunciatio) szavalás (declamatio) és tagmozgás (actio) által történik.

Szavalásra ép beszéd szerv (Sprachorgan), erős, hajlékony, tiszta és kellemes hang kívántatik. A kiejtésnek természetes és értelmének kell lennie, mitől távol legyen minden erőtetés, mesterkéeltség és tulzás. Főtulajdonsága a jellemzet, miszerint a szónok szavát az előadandó tárggyhoz alkalmazza: például a körmondatnak elő részét emelkedő hangon kell előadni, utó-

részét pedig leszálló hang jellemzi. — De nemcsak a gondolatokhoz legyen szabva a beszéd, hanem az érzelmekhez is: például a szelidség és részvét gyöngéd, a harag kemény és heves, az öröm gyors, a bánat lassu előadást követel. Sőt a hang, a beszéd céljára is legyen irányozva; mert van alaphang, mely az egész beszéden át vonul, így például Ciceronak egyik beszédében ünnepélyes komolyság uralkodik, másokban indulatosság, harag tör ki.

A beszéd részeit illetőleg: a bevezetés egyáltalán a nyugodt kedélynek szózata, kivéve, ha a szónok megtámadólag lép föl, mint például Cicero Catilina ellen; az alaptétel kitűzését, valamint a beszéd taglalását emelkedő és erős hang, de lassu előadás jellemzi: a bebizonyítás nyomatosságát (Wichtigkeit) a szónok hathatós kiejtés által nyilatkoztatja; zárszóban végre a hang legmagasabb és legerősebb, a szaválás leggyorsabb, kivéve, ha az egyházi beszéd imával végződik, melynek elmondása ünnepélyes. — A tagmozgásról a színészetben értekeztünk.

99. *A szónoklat nemei.*

A szónoklat tartalomra és jellemre nézve két nemű; egyházi és polgári; a polgári ismét tárgyra nézve különféle nevezetű, ugymint országlati (politica), törvényszéki (forensis), tanintézeti (academica), diszbeszédi (panegyrica).

Nagyhirű szónokok, és pedig polgáriak: Pericles, Demosthenes, Cicero, Muretus, Paulinus, Pitt, O'Connel; egyháziak: szent Ágoston, Bossuetus, Pázmán Péter.

HARMADIK RÉSZ.

A szép művészet fogalma.

100. Tudomány és művészet.

Szellemi életünk dicső szüleményei: a tudomány, művészet és erkölcsi élet. A tudomány a fölvilágosodott elmének, a művészet a lelkesült kedélynek, az erkölcsi élet az önmagán uralkodó akaratnak szüleménye. A tudomány az igaznak háttartalan országába vezet; a művészet a szépnek tündérlakát föltárja előttünk; az erkölcsi élet a legfőbb jót valósítván, végrendeltetésünk elérését eszközli.

A tudomány a művészettől lényegileg különbözik. A tudomány köre, mint említők, az igaznak országa, hivatása tehát a valót és létezőt megismerni. Az ismeret (Erkenntnis) a már létezőre vonatkozik; ellenben a művészeti előadás új műveket létesít, és a természetet találmányokkal gazdagítja. — Tudományban az eszme (Idee) a létezőnek képmása: művészetben az eszme az előkép (typus, Vorbild) és ennek képmása a mű.

101. Természet és művészet.

A természet és művészet a szépre nézve nem állanak ellentétben egymással, hanem egy rendben; mert mind a kettő szép tárgyakat alakít.

A különbség a természeti és művészeti előadás közt abban áll, hogy a művészet a természet tárgyait csak átalakítja, tehát alakokat készít, a természet pedig élő lényeket hoz létre.

Az állati és emberi művek közt nagy a különbség. Az okatlan állatokban közvetlenül a természet működik, miért is bár műveik ügyességre mutatnak, azok mindenkor csak ösztönszerű (instinktartig) munkálkodásnak eredményei, minők: a madarak fészkei, a méhek sejtjei, a hód épülete; bizony a madárfiak épen úgy fészkelnek, mint anyjok, ámbár fészkelni nem látták. — Az emberi művek az észnek és öntevékenységeknek (Selbstthätigkeiten) szüleményei, miket az ember szándékosan kitűzött célok szerint létesít.

102. Gépszerű és szép művészet.

Az ember eszénél és szabad akaratánál fogva képes nemcsak a természetnek képzését figyelemmel kísérni, hanem öncselekvőleg is a természettől nyújtott anyagot átalakítani és új alakot hozni létre, mely cselekvése által az anyagi világot céljaihoz alkalmazza.

A képzésnek különböző céljai különbséget alapítanak a gépszerű és szép művészetek közt.

A gépszerű művészet (mechanische Kunst), másképp kézművesség (opificium, Handwerk) hivatása a hasznosság, föladata a természet adományait szaporítani és nemesíteni, s ekkép az emberi élet kényelmeit előmozdítani.

A szép művészet (aesthetische Kunst) közvetlenül szépségre céloz, hivatása pedig szép alakokat teremteni, és ezen alakítás által nemesebb élvezetet nyújtani a kedélynek. — A kézmű nagyrészt a szorgalom és kézgyakorlat munkája; a szép mű ellenben a teremtő képzelemnek és lelkesült kedélynek szüleménye. A szép művészet a képzelemnek szabad játéka, minél fogva új képeket teremtünk.

103. Művészi tehetség.

A szép művészetnek alanyi és tárgyilagos kelléke van: amaz a művészi tehetség, ez a műnek létrehozása.

A szép művészet a teremtő képzelemnek nyilatkozása, ennél fogva a művészen teremtő képzelem kívántatik, mely az észnek és kedélynek közremunkálását követeli. — Az ész az eszmék tehetsége, minden tudománynak és művészetnek világító napja. De az eszméket művészetben érzékitni, azaz

szemléltethető alakokba öltöztetni kell, ezen öltöztetést a képzelem viszi végbe; így például a képzelem az Isten jóságát a mindent melegítő nap képében ábrázolja.

Az ész világít, a kedély melegít. A kedély az érzelmek kutfeje, belőle az ihletés, lelkesedés is fakad, mely a művészt szép művek alakítására éleszti. A lelkesült kedély az eszmébe és a mű alakjába életet lehel.

A művészi tehetség jelességei: az eredetiség és remekség (Originalität und Musterhaftigkeit). A tehetség annyiban eredeti, a mennyiben valami újat, még nem létezőt alakít, műve tehát nem utánzás, hanem öntevékenységeinek szüleménye. A remekség abban áll, hogy a mű oly tökélylyel bír, miszerint mintául szolgálhat.

A művészeti izlés (Kunstgeschmack) nem érzéki, hanem szellemi tulajdonság, és azon tehetsége az embernek, minél fogva képes a szép tárgyaknak becsét felfogni és megítélni.

104. A szép műnek jelességei.

A szép műnek jelességeihez számítják: az egységet, összhangzást, arányt és rendet, teljességet és szabatoságot, egyszerűséget, élethűséget, természetességet és érthetőséget.

105. Egység.

Az egység a vezér-eszmére vonatkozik, melyre a művész előadásában célozott: így például hőskölteményben minden esemény a hősben pontosul össze. Mily szükséges ezen egység, már abból kiviláglik, hogy kedvetlen hatást tesz kedélyünkre, ha látjuk, hogy csoportozatban nincs összefüggése az alakoknak, vagy költeményben a vezéreszme, zeneműben az alaphang hiányzik.

106. Összhangzás.

A műnek egysége az összhangzást követeli, minél fogva a részek mind egymás között, mind az egészszel szoros összeköttetésben állanak: ezen összhangzásban Sophocles szomorujátékai mindenek fölött jeleskednek.

Az összhangzás által a mű szép összefüggő egészet ké-

pez, hasonlólag a szerves (organisch) testhez, melyben az egész befolyást gyakorol a részek alakulására, és viszont a részek az egésznek föntartásában közremunkálnak.

107. *Arány és rend.*

Az összhangzáshoz az arány és rend járulnak, melyek szerint mindenik rész az egésznek megfelelő alkattal bír és kellő helyén áll. Bizony, ha valamely épületnek részei, az állati testnek tagjai: helyes arányt és rendet nem mutatnak, a szemlélőnek nem tesznek. Ezen arány és rendre kiváltkép a csoportozatban kell gondot fordítani; e nemben Raphael kárpitjai és Angelo Mihály falképei Sixtus kápolnájában remekelnek.

108. *Teljesség és szabatosság.*

A teljesség abban áll, hogy semmi sem hiányzik, a mi az egészre szükséges; a szabatosság (Praecision) pedig minden fölösleget kizár: e tulajdonságok az előbbiekből folynak. A szobrokban az öltözet fölösleges, de Vesta szüzeinél elmelőzhetlen.

109. *Egyszerűség.*

A szabatosságnak kísérő társa a művészeti egyszerűség, mely minden fölösleges diszt és ékességet kizár, mi által a mű könnyebben felfogható, s jelleme szembeszökőbb. Ezen egyszerűségre nagy gondot fordítottak a régiek, kiknek művei mainap is nagy becsben állanak.

110. *Élethűség.*

Az élethűség azon tulajdonságban áll, miszerint a mű a tárgynak jelleméhez van alkalmazva. Ezen élethűség ellen vét a mű, ha oly vonásokkal bír, melyek a tárgy természetével és ábrázolt jellemével semmikép meg nem egyeznek, ha például a költő a gyermeknek oly tágas ismeretkört vagy erkölcsi szilárdságot tulajdonítana, mely csak a korosabb férfiakban lelhető.

Az előadott tulajdonságot művészeti igazságnak (aesthetische Wahrheit) nevezik, mitől jól meg kell különböztetni az ismeret igazságát. Az ismereti igazságnak (Erkenntniss-Wahrheit) tárgya mindenkor való és létező; a mű tárgya pusztá képzelmény, vagy agyrém lehet. A tündérregék is foglalnak magokban művészeti igazságot, mert jóllehet azokat a képzelem játszva teremti, mindazáltal eszméjük és jellemöknek megfelelőleg vázolja.

111. Természetesség.

A természetes a mesterkéltnek ellentette, mely utóbbi kedvetlenül hat a szemlélőre, minthogy nemcsak a teremtő képzelemnek hiányát láttatja, hanem egyszersmind a szemlélőnek szabad képzelemjátékát gátolja, figyelmeztetvén a szemlélőt azon gépszerű munkálkodásra és fáradságra, mely alatt a mű elkészült.

Valamint a görög művészek kedvelői voltak az egyszerűségnek, úgy a természetességhez is buzgón ragaszkodtak: e szép tulajdonság a görögök műveit szembetűnőleg bélyegzi.

112. Érthetőség.

Érthető a mű (verständlich), ha a szemlélő az abban ábrázolt eszmét vagy jellemet tisztán felfoghatja, s a mű úgy szólván maga értelmezi magát. Ezen érthetőséget a részeknek helyes elrendezése eszközli, minélfogva a lényeges részek világosabban, a mellékesek homályosabban szemléltetnek. Sok függ ez ügyben az eszközöktől, melyekkel a művész él; e tekintetben a szülő művészetek a többieket sokkal fölülmulják.

113. A mű létrehozása.

A mű két uton jó létre, a kigondolás és kivitel útjain, melyek közül az első a mű tartalmára (Inhalt) vonatkozik, a második alakjára.

A kigondolás, másképp tervezés (Erfindung) az alapgon-
dolatot, az egésznek eszméjét állítja elménk elé: ily kigondo-

lásra szellemi öntevékenység szükséges, mire senkit sem lehet oktatni. Csak oly mű bir való becséssel, mely a szabadon terem-
tő képzelemnek szüleménye; a gépszerű munkásság által létre-
hozott másolatok (Copien) pusztá szorgalomra és kézgyakor-
latra mutatnak.

Szép műre nem kívántatik, hogy az alap-eszme teljesen eredeti (original) legyen; elég, ha az eszmének fejlődése (Entwicklung) vagyis a részleteknek elrendezése és öltöztetése új. — A művészet története tanúsítja, hogy a legjelesebb művészek is másoktól kölcsönzött tárgyakat adtak elő, de úgy, hogy azokat saját nézeteik szerint alakították.

114. Érzékités.

A kivitel (Ausführung) a tervezett eszmének érzékitése (Versinnlichung), azaz öltöztetése érzéki képbe.

Az érzékités az érzékitő anyagtól és az eszközöktől függ, melyeket a művészek az eszméknek ábrázolásában használnak, s melyek a művészetekben különbözők.

Az érzékitő anyag: a színek, hangok és testmozgások (gestus); a hangok kétfélék, tudniillik szók és zenehangok (Töne). A művészetek anyagát tehát e következők teszik: szók, zenehangok, rajzok és tagmozgások.

A művészt illetőleg, mindennek előtt kívántatik, hogy a művészeti anyagot és az alakításra szükséges eszközöket jól ismerje. Ezen ismerethez járul a művészi anyagnak szabályszerű kezelése (Manipulation), miből a mű szabályossága (Correctheit) keletkezik, mely nem egyéb, mint a szabályszerű (regelmässig) alakja a műnek. A költészet szabályosságát például a nyelvtan és szómérték szabályai alapítják. — Jól lehet a szabályosság a teremtmény képzelemnek játékát fékezi, mindazáltal el nem mellőzhető a művészetben, mert ama szabályok ellen elkövetett hiba a műnek becsét csökkenti és a finom izlésű műértőre kedvetlenül hat. Valóban nevetséges önhihtséget mutat az, ki az által igényli a lángésznek hírét, hogy minden szabályosságon túl jár. Azonban óvakodni kell, nehogy a szabályosság tanodai fesszvé (Pedantismus) vagy mesterkéltséggé fajuljon, és a szép művet jeles tulajdonságától, tudniillik a természetességtől foszsa meg.

Szépészet.

115. Előadásmódok.

A legjelesebb művészek előadásukban némi sajáttságot követnek, ezen sajáttságos előadásmódot művészeti stylnek nevezzük. Minthogy a művészet több egyes osztályra szakad, ennél fogva mindegyik művészetben különböző előadásmód szokott uralkodni. Sőt azon egy művészetnek, például a költészetnek egyes ágai sajáttságos bánásmódot követelnek, mire nézve lantos, s színműi stylt különböztetnek.

Vannak, kik különbséget tesznek a styl és modor (Manner) között, melyet abban helyeznek, hogy a styl szabad és elfogulatlan bánásmódot jelent, a modor pedig minták (Modell) szerinti dolgozásban áll. Ily értelemben a modort a szolgai utánzás bélyegzi, mely eljárás művészi tökélyre nem juttat. Azonban a modort tágasabb értelemben is veszik, és alatta a stylt egyáltalán értik.

116. Ó és ujkori művészet.

A különböző koroknak művészeti emlékei nyilván viselik magokon az e korokban uralkodó szellemnek, izlésnek és művészeti előadásmódnak bélyegét; így a középkorban vallási alázatosság uralkodott, mely a művészetnek minden nemeit áthatotta, például szolgálnak Schöngauer Mártonnak rézmet-szetei és a híres „Niebelungen“ költemény.

Ha az ó és ujkori művészet közt párvonalt (parallela) húzunk, mindenek előtt ama különbség ötlük szemünkbe, hogy az ó-kori (antik) művészet a természetnek és érzékinek, az uj pedig a szellemnek, az érzékfölöttinek hódol tulnyomólag. Ezen ellentét a pogány és keresztény vallás ellentétén alapszik. A pogány vallás a természet erőit istenségekké emelte, homályban hagyván a végtelen és véges lény közti ellentétet. Így származtak a görögöknél Olymp és lakói, a mennyet és földet villámaival megrendítő Zeus, kinek fejéből a fölfegyvertett Minerva, a hatalmas bölcsesség jelképe (symbolum) jött ki. — A földre leszálló és emberekkel társalkodó istenek homályba szorítottak, mihelyt a keresztény hit világánál az egyetlen, láthatatlan, végtelen Istennek, a menny és föld teremtményének eszméje jött tisztába, azon Istené, ki sokkal fön-

ségesebb, hogy sem tárggyul szolgálhatna ábrázolásra. A görög a földi életnek örült, és a művész az életvidámságot, a természetességet és egyszerűséget fejezte ki. A keresztény ember elméjét az érzékfölöttihez (Uebersinnliche) emeli, és műveiben szellemi fönséget, erkölcsi tisztaságot, mély tiszteletet Isten iránt tüntet ki.

117. *A művészet nemei.*

Minthogy a különféle művészetek különböző anyagot használnak érzékitésre, ennél fogva a művészetek osztályozását czélszerűen az érzékitő anyagok szerint intézhetjük. Ezen anyagok, mint említők: a szók, zenehangok, rajzok és tagmozgások, melyek közül a két első hallható tárgy, a két utolsó látható. A szók és zenehangok vagyis a tagolt és tagolatlan hangok az idő viszonyain alapszanak, a rajzok egyedül térbeli kiterjedést ábrázolnak, a tagmozgások részint időre, részint térre vonatkoznak.

Mindezeknek nyomán a művészetnek három fő nemét lehet különböztetni. Az első nemet a hangzó művészetek (acusticae, tönende) teszik, minő a költészet, szónoklat, zenészet. A második nemhez a képző művészetek (plasticae, bildende) tartoznak, ugymint a főstészet a rajzművészettel együtt, a szobrászat és építészet. A harmadik nemet a tagmozgási művészet a mimjáték (mimische Kunst, Musik) képezi, mely a színészetben kitünőleg jelenkezik.

Némelyek a kertészetet is a szép művészetek közé számítják, azonban a kertész csak rendező, ki művét a tájfőstészetre alapítja.

NEGYEDIK RÉSZ.

A szépzészet fogalma.

118. Szépzészet.

A szépzészet (Aesthetica) a szépznek eszméjét vizsgálja, fejtegetvén azon föltéteket (Bedingungen), melyektől ítéletünk a szép tárgyakról függ. Mivel ezen ítéletnek tehetsége művészeti izlésnek neveztetik, ennek okáért a szépzészetet izléstannak is nevezik (Geschmackslehre).

Aesthetica szónyomozólag érzéstán : ezen érzés alatt a szépznek érzelmét (sensio pulchri) értik, az aesthetica tehát a szépznek érzelmét tárgyazza.

Minthogy a szépzészet azon föltéteket fejtegeti, melyektől a szépzről ítélet függ : ennélfogva a művésznek oly ismereteket nyújt, melyek őt jótékonyan vezérlik tisztében.

119. A szépznek föltétei.

Ítéletünk a szépzről föltétektől függ : e föltétek mind az ítéző alanyban, mind a megítélt tárgyban foglaltatnak, amazok alanyi föltétek, ezek tárgyilagosa (subjective und objective Bedingungen). Vizsgáljuk mindenek előtt a föltéteket az alany részéről.

120. Alanyi föltétek.

Az első alanyi föltét a szép tárgynak szemlélése (intuitio, Anschauung); e szemlélés alatt a külvilági jelenetek észrevevését (perceptio, Wahrnehmung) értjük.

A szép tárgyat szemlélni kell : a sötét éj fátyolt vet a természet szépségére, mit a hajnal világa föllebbent. Így va-

gyunk a művészet tárgyaival is : bizony Raphael nem föstött világtalanoknak, és Mozart zeneműveit nem készítette süketek számára. — Ezen alanyi föltétnél fogva a szép szemléltető tárgy.

A második alanyi föltét a szép tárgynak kedves hatása a szemlélőre vagyis a szemlélőnek gyönyörködtetése. De mikép eszközli azt? Ha azon hatást, melyet a szép tárgy a szemlélőre gyakorol, mélyebben vizsgáljuk, értésünkre jő, hogy a szép tárgy alakja által a szemlélőnek képzelmet játékba hozza, és ez által kedélyét gyönyörködteti. — A második föltét szerint tehát a szép tárgy gyönyörködtető, és pedig nem érzi, hanem kedélyi gyönyört szerez.

121. Tárgyilagos föltétek.

A szép tárgy alakja által gyönyörködtet : de miben áll az alaknak ezen szépsége? A szépnek különféle alakjait már fejtegettük, ezen alakok : a kellemes, kecses, nagyszerű, fontos, csodálatos, megillető, nevetséges, naiv.

Ha a szépnek előadott alakjait közelebb tekintjük, észreveszszük, hogy nem egyedül az alakban fekszik a szépség, hanem a tárgynak tartalmában is. E különbség a tartalom és alak között legjobban ötlük szemünkbe a szép művekben : bizony a költeményekben nemcsak a képdús beszéd tetszik, hanem főleg az általa kifejezett jelentékeny eszmék. Ide járul, hogy az alak mindenkor tartalmától függ és ahhoz van alkalmazva. A gyermek például, a férfiú és az öreg alakja a természetben is illető korának megfelel. A görögök isteneiket emberi alakban ábrázolták, de úgy, hogy az emberiből az isteni fénylett ki. Ha Raphaelnek sixtina madonnájára pillantunk, áhitatra buzdító szent szüz, égi lény jelenkezik előttünk. Mindezekből világos, hogy a pusztá alak nem teszi a szépség lényegét; következőleg a szépnek fejtegetésében a tárgynak tartalmát is kell tekintetbe vennünk. Tekintsük tehát a dolgot részletesen.

122. A szépnek tartalma.

Az ember, mint eszes lény, csak úgy lel gyönyört a tárgyak szemlélésében, ha jelentékenyek, tudniillik ha ki-

tünő jellemet vagy eszmét czélszerű alakban szemléltetnek, mi által a szemlélőnek képzelmet élesztik és kedélyét gyönyörködtetik. Ily jelentékeny tárgyat minden becses költemény fejez ki; de nemcsak a költészetben, hanem a művészet többi nemeiben is a külső alakon kívül némi eszme, jellem teszi a szép műnek lényegét.

123. *A szépnek alakja.*

Az eszme, jellem, bár kitünő is, csak úgy léphet a szép tárgyak sorába, ha czélszerű, azaz tartalmához illő, evvel összhangzásban álló alakban jelenik meg. Hogy a czélszerű alak elmellőzhetlen kelléke a szépnek, már abból is bizonyul, hogy a mi idomtalan, minő a nyomorék csodaszülött, kedvetlen hatást tesz a szemlélőre.

Az alak czélszerűsége (Zweckmässigkeit) nem egyéb mint illő szabása tartalmához. Ezen összhangzás a tartalom és alak közt a képző erőnek (vis formatrix, bildende Kraft) hatalmát az anyag fölött tünteti ki, mi a szemlélő eszes lénynek kedves látványt nyújt: például szolgálnak szép alaku virágok, melyeknek alkotása oly művészeti, hogy a teremő észnek művét látjuk bennök. — De a művészet készítményeire is csak úgy tüzhetjük a szépség koszoruját, ha azoknak tartalma és alakja közt összhangzás létezik.

Vannak, kik a szép alaknak lényegét a különféleség egységében helyezik. Igaz, hogy különféleség (Mannigfaltigkeit) nélkül nincs a képzelemnek játéka, például az egyidomu vonalnak szemlélése nem gyönyörködtet. Való az is, hogy ha a különféleségben egység hiányzik, akkor a képzelem játéka nem összhangzó, tehát kedves sem, például szolgálnak a rendetlenül szétszórt kövek. De ezen egysége a különféleségnek nem egyedüli eleme a szépnek, mert minden háromszög (triangulum) és gép különféleséget és egységet foglalnak magokban, a nélkül, hogy ez által szépséget tüntetnének ki. — Igenis, szép tárgyban szükséges az egység, de ezen egységet az alapeszme, az ábrázolt jellem alapítja. — Az egységen kívül egyéb tulajdonságai is vannak a szépnek, ugymint az összhangzás, arány és rend,³ érthetőség, élethűség, természetesség.

124. *A szépnek értelmezése.*

Az előadottakból könnyű lesz a szépet értelmezni; de hogy ezen értelmezés annál határozottabb legyen, megkülönböztetjük a művészeti szépséget a természetitől.

A művészeti szépségnek elemei: az eszme, alak és összhangzás. Az eszmének jelentékenynek kell lennie, ily jelentékeny eszme például ódában a fönséges; az alak kell, hogy megfeleljen a tárgy eszméjének, fejezze ki tehát vagy a kellemet, vagy a fönséget, és pedig jellemzetesen, hogy így az eszme és alak közti összhangzás szembetűnjék.

A természet országában az eszme nem oly szembetűnő, mint a művészet szüleményeiben; a természet tudniillik alakításában hasznosságra céloz, ennél fogva tárgyait úgy alakítja, hogy azok egymásnak eszközül szolgálhatnak. A természetnek szép tárgyai többnyire csak kitűnő sajátyságot, azaz jellemet szemléltetnek czélszerű alakban; itt tehát a szép tárgynak elemei: a kitűnő jellem azaz tulajdonság (Eigenschaft, proprietas) és czélszerű alak.

Mindezek nyomán ekkép értelmezhetjük a szépet. A természetet illetőleg: szép a tárgy, ha kitűnő tulajdonságot szemléltet czélszerű alakban. — Szép pedig e mű: ha jelentékeny eszmét jellemzetesen és összhangzólag ábrázolva terjeszt elő, mi által a szemlélőnek képzelmet éleszt és kedélyét gyönyörködteti.

125. *Igaz és szép.*

Hogy a szépnek eszméjét világosabbá tegyük, czélszerű azt az igazzal és jóval állítani szemközt.

Minden, a mit valónak és létezőnek ismerünk meg, igaz; az ismereti igazság tehát minden létezőre terjed ki, de nem minden létező szép is, mert rút tárgyak is léteznek, minő a ferde alaku pók, a varas béka. Az igaz mindenkor létezőre vonatkozik; a szépnek tárgya pusztán költemény is lehet. Ha Homerus „Ilias“ című költeményéről van szó, becsének meghatározásában nem szükség kérdezni, történt-e valóban a trójai háború, hanem vizsgálnunk kell, valljon megfelel-e a művészet követeléseinek. A görög-római istenek létét el

nem ismerjük, mégis az azokat tárgyazó költeményeket, szobrokat, föstményeket a szép művek osztályába soroljuk.

126. Jó és szép.

Jó egyáltalán az, a mi céljának megfelel : jó például a lakház, ha lakásra alkalmas. Ezen jót czélezerünek, tökélyesnek is nevezik, és szorosabban meghatározólag tárgyilagosságnak (objectiv gut), valamint tárgyilagosságnak mondják.

Alanyilag, azaz ránk nézve jó az, a mi céljainknak megfelel. Minthogy céljaink érzékiek és szellemiek, azaz testiek és lelkiek, a jó is kétféle : anyagi és szellemi (das materielle und geistige Gute). Érzéki a jó, ha testi életünk szükségleteit elégíti ki, például az étel, ital, alvás. Szellemi a jó, ha szellemi életünk igényeit elégíti ki : ily szellemi javak a tudomány, művészet, erkölcsi élet.

Az érzéki jó minden érzéknek (sensus, Sinn) tárgya, tudniillik a látás, hallás, szaglás, izlés és tapintás ; ezen jó tulajdonkép az érzéki benyomásokat (impressio sensuum, sinnliche Eindrücke) jellemzi, melyeket érzéseknek (Sensation, Empfindungen) nevezünk : így jó a gyümölcs ize, a virágnak illata, a napnak melege és világa. Ezen érzéki jó a kéjes (voluptas), másképp kedves (amoenitas, angenehm).

A szép, nemkülönben mint a kéjes, az érzéki tárgyakra vonatkozik, azért is, mint említők, a szép tárgy szemlélhető ; de a szépnek érzelmé nem keletkezik a puszta érzéki benyomásból, mert így minden érzéknek tárgyai volnának szépek, azonban az emberek közvétele szerint a szép a látás és hallás tárgyaira szorítkozik, minélfogva a gyümölcs ízét nem szépségnek, hanem jósnak mondjuk. A szép a tárgyakra alakjára vonatkozik, melynek szemlélése és értelmes felfogása azaz megítélése a képzelmet játékba hozza, és ez által a kedélyt gyönyörködteti ; ekkép leljük szépségnek a bájos arcokat, az összhangzó zenét, a kies vidéket, a csillagos eget, Raphael madonnaképét.

127. Szellemi jó és hasznos.

A szellemi jót, például az erkölcsiséget, szereznünk kell, és pedig akaratomk törekvése által ; szép pedig a tárgy, a nél-

kül, hogy birtokába jutnánk. A természet országa számtalan sok példányát szemlélteti a szépségnek, melyeket az emberek sem nem szereztek meg, sem nem birnak kizárólag.

E helyen még a hasznost (nützlich) kell említnünk, mely szinte rokon a széppel, de tőle különbözik. A hasznos a jóhoz tartozik, azon különbséggel, hogy a mi céljainknak közvetlenül (immediate) felel meg, az tulajdonkép jó; a mi pedig csak közvetve (mediate, mittelbar) szolgál céljainkra, az hasznos: például jó a gyümölcsnek ize, hasznos a gyümölcsfa ültetése, mert gyümölcsöket szolgáltat nekünk.

A hasznos szinte célszerű, mint a szép; de a hasznos külső céljáért, tehát közvetve becses, a szép közvetlenül tesszik minden külső cél nélkül, egyedül célszerű tartalmával összhangzásban álló alakjáért. Ha szép tárgyról ítélünk, nem vizsgáljuk, mire hasznos, hanem megfelel-e a szép eszméjének. — A hasznosnak értéke a céltól függ, például a papírpénznek.

FÜGGELÉK.

A szépzészet történetének vázlata.

128. Ó kor.

Noha a görögök előtt virágzó népektől a művészeti szellemet nem lehet megtagadni, melynek nyilatkozását az építészetnek és szobrászatnak dicső emlékei, az aegyptusi loborok, a sziklasírok, eléggé tanusítják : mindazáltal a görög nemzet volt az első, mely szépzészeti értekezéseket irt és közlött az utókorral, ámbár azok csak töredékek (fragmenta), és többnyire a művészetnek egyes ágaira és emlékeire szorítkoznak.

Platon a szépet és művészetit az észnek szempontjából tekintette ; nézete szerint a szép valami isteni eszmének megjelenése, és a legfőbb szépség az Istenben foglaltatik. A szép eszméjének valósitása a nemes művészetet szüli, mely az egésznek arányt és kedves rendet ad. A művészet valami isteni és a művész az istenek kegyencze. (Phaedrus, Philebus, Hippias Major, Republica.)

Aristoteles ellenben a tapasztalásból, az egyes tapasztalati adatokból indult ki, és ezekből értelmezte a szépnek eszméjét. Hogy Aristoteles a művészetet a tapasztalásból származtatta, azon állításából lehet érteni, miszerint a költészet és ennek minden alakjai a természet utánzásai. De ebből nem következik, hogy Aristoteles a természetnek puszta utánzását tartotta volna művészetnek, mert a hol a költészetet összehasonlítja a történelemmel, nyíltan kimondja, hogy a szép művészet fönségesebb a történelemnél, mely az eseményeket úgy közli, a mint mentek végbe, a költészet pedig az eseményeket az észnek eszméihez méri. Irataiból a poetica és rhetorika maradt fenn ; a széprőli irata elveszett.

129. *Uj kor.*

A keresztényeknek jutott ama dicsőség, nemcsak a művészetnek minden ágait kifejleszteni, hanem a szépészetet is tudományos alakba önteni. Ez érdem Baumgartent illeti, noha ő előtte már az angolok lélektani (psychologia) uton értelmezték a szépet.

Locke szerint a szépészeti ítélet, mely szerint a tárgyat szépnek állítjuk, és az ebből eredő gyönyörködtetés az eszmelánczolat (associatio idearum) alapszik, mely eszmelánczolatot a szép tárgynak szemlélése éleszti föl. — Említést érdemelnek Blair Hugo aesthetikai leczkéi (miket Kis János magyarra fordított).

A francziák is jeles értekezéseket irtak a szépről. Crou-saz a szépet a különféleségben, egység, szabályosság, rend és arányban helyezte. Batteux a művészetnek fő elvéül a szép természet utánzását tűzte.

130. *Baumgarten.*

Baumgarten Sándor aesthetika alatt a szépnek tudományát értette, és azt a tökély (perfectio, Vollkommenheit) fogalmára alapította. Állítása szerint a szép az érzékileg megismert tökély; a szépészeti szabályok tehát a tökély fogalmából keletkeznek, és érzéki ismeretekre vonatkoznak: így származik a szépnek tudománya, mely szintugy mint a logica, az elméleti bölcsészetnek (theoretica philosophia) része. (Aesthetika, Frankfurt an der Oder 1750.)

Baumgarten fogalmát a szépről szorosabban határozták meg: Mendelsohn, Sulzer, Eberhard, Garve, Platner, Feder, Lichtenberg.

131. *Kant.*

A szépészetnek mélyebb alapítását és magasabb kiképzését kedvező körülmények segítették elő, melyekhez a szép műveknek mély tudományu bírálatait, jelesen Lessing, Winkelmann iratait, továbbá a bölcsészetnek előhaladását számítjuk.

Kant német bölcész a múlt század végével oly szépészeti munkát irt, mely e tudomány történetében korszakot (epocha) alapít. E férfiú azon föltéteket nyomozta, melyektől ítéletünk a szép tárgyakról függ. Azon tehetség, mond Kant, mely a szépet megítéli, az ízlés. A szép a kéjestől és jótól különbözik : a szép tárgy minden érdek nélkül egyedül alakjáért tetszik. Szép a tárgy, ha alakja által képzelünket és értelmünket szabad, de összhangzó játékba hozza. (Kritik der Urtheilskraft, Berlin und Libau 1790.)

E bölcésznek szépészeti nézeteit követték : Bendavid (Versuch einer Geschmackslehre, Berlin 1799), Krug (Geschmackslehre oder Aesthetik, Königsberg 1810), Snell, Fries.

132. Legujabb kor.

Kant a szépet alanyi szempontból értelmezte : ezen értelmezés ki nem elégítette Herdert, ki magas művészeti szellemmel, sem Schellinget, ki a természetnek életteli felfogásával birt. (Rede über das Verhältniss der Natur zur bildenden Kunst, 1807.) — Schelling eszméinek nyomán indultak : Ast (System der Kunstlehre, Leipzig 1805), Nüsslein (Lehrbuch der Kunstwissenschaft, Landshut 1819), Schedius (Principia Philocaliae, Pestini 1828).

A szépészetet új eszmékkel gazdagították : Görres (Aphorismen über die Kunst, Koblenz 1804), Solger (Erwin, vier Gespräche über das Schöne und die Kunst, Berlin 1815), Bouterwek (Aesthetik, 2. Aufl. Götting 1815), Weisse (System der Aesthetik als Wissenschaft von der Idee der Schönheit, Leipz. 1830), Hegel (Vorlesungen über die Aesthetik, herausg. von Hotho, 3. Abth. Berlin 1835), Ficker (Aesthetik, 2. Aufl. Wien 1840).

Magyar nyelven irtak szépészetet : Purgstaller Kal. Józs. (A szépműtan vázlata, Budán 1844), Greguss Ákos (A szépészet alapvonalai. Budapest 1849).

A szépezet tartalma.

Első rész. A szépeznek különféle alakjai.

	Lap.
Szép tárgyak	3
Kellemes	—
Kecses és bájoló	4
Kicsided	5
Diszes	—
Nagyszerű	6
Főnséges	7
Ünnepélyes	9
Fényes	10
Főlséges	—
Nemes	—
Csodálatos	11
Rettentő	12
Borzasztó	13
Szörnyű	—
Megillető	—
Érzelmes	—
Szenves	15
Szomorú	16
Nevetséges	—
A nevetségesnek nemei	18
Szeszélyes	19
Élczes	—
Tréfás	20
Vig	21
Torzképek	22
Gúnyoros	—
Naiv	23

Második rész. A szép művek osztályai.

I. Cikk. Építészet.

	Lap.
Szép építészet	25
A szép épület alakja	—
A szabályosság	26
Építésmódok	—
Pogány és keresztény templomok	27

II. Cikk. Szobrászat.

Szép szobrászati művek	—
Alakja	28
Csoportozat	29
E művészet nemei	—
Szobrászat	—

III. Cikk. Főstészet.

Rajzművészet	30
A rajz nemei	—
Főstészet	31
Távlat és fényhomály	—
A mű szerkezete	—
A rajzok és főstmények osztályai	32
A főstészet nemei	33
Közvetítő művészetek	34
Főstészek	35

IV. Cikk. Zenészet.

A zenészet lényege	36
Főladata	—
A zenemű elemei	—
Összhangzat	37
Hangmérték	—
Hangszeres zene	38
Ének	39
A zene nemei	—

V. Cikk. Költészet.

Szóoló művészetek	—
Költői és szónoki beszéd	40
Költészet	—
Költemények	41
Költészeti ékesség	—
Széphanzzat	42
A költészet nemei	—

I. Lantos költészet.

Lap.		Lap.
25	Lantos költemény	42
—	Dal	43
26	Elegia	—
—	Óda	44
27	Egyéb lantos költemények	—

II. Tanköltészet.

27	Tanköltemény	45
—	Nemei	—

III. Elbeszélő költészet.

28	Költemények	46
29	Hősköltemény	—
—	Költői elbeszélés	47
—	Regény	48
30	Beszély	49
—	Ballada, Romancza	—
31	Legenda	—
—	Idyll	—
31	Rege, Monda	50
—	Mese	—

IV. Színköltészet.

32	Szinmű	51
33	A szinmű tartalma	—
34	A szinműi cselekvés	52
35	A szinműi beszéd	—
—	A szinművek taglalata	—
36	A szinművek nemei	53
—	Szomorujáték	—
—	Vigjáték	54
37	Vegyes nemek	—
—	Dalmű	—

VI. Cikk. Színészet.

38	A színész	—
39	Szavalás és tagmozgás	55

VII. Cikk. Szónoklat.

—	A szónoklat hivatása	56
—	A szónok kellékei	57
40	Ékesszólás	—
—	A beszéd szerkesztése	—
41	A beszédnek részei	58
—	A beszéd szóbeli öltöztetése	—
42	A beszéd elmondása	—
—	A szónoklat nemei	59

Harmadik rész. A szép művészet fogalma.

	Lap
Tudomány és művészet	60
Természet és művészet	—
Gépszerű és szép művészet	61
Művészi tehetség	—
A szép műnek jelességei	62
Egység	—
Összhangzás	—
Arány és rend	63
Teljesség és szabatoság	—
Egyszerűség	—
Élethűség	—
Természetesség	64
Érthetőség	—
A mű létrehozása	—
Érzékités	65
Előadásmódok	66
Ó és ujkori művészet	—
A művészet nemei	67

Negyedik rész. A szépszerűség fogalma.

Szépszerűség	68
A szépszerűség feltételei	—
Alanyi feltételek	—
Tárgyilagós feltételek	69
A szépszerűség tartalma	—
A szépszerűség alakja	70
A szépszerűség értelmezése	71
Igaz és szép	—
Jó és szép	72
Szellemi jó és hasznos	—

Függelék. A szépszerűség történetének vázlata.

Ó kor	74
Új kor	75
Baumgarten	—
Kant	—
Legújabb kor	76

